

КЛИМАТСКО ОЗНАЧУВАЊЕ НА БУЏЕТОТ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Подготвил:

Мадхукар Упадхја

МЕЃУНАРОДЕН ЕКСПЕРТ ЗА КЛИМАТСКО ОЗНАЧУВАЊЕ НА БУЏЕТОТ

АЛЕКСАНДАР НАУМОСКИ, УКИМ ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ – СКОПЈЕ

НАЦИОНАЛЕН ЕКСПЕРТ ЗА КЛИМАТСКО ОЗНАЧУВАЊЕ НА БУЏЕТОТ

2021

Овој документ е изработен од проектот „Зајакнување на институционалните и техничките капацитети за подобрување на транспарентноста во рамките на Договорот од Париз“ (СВИТ), што го спроведе Министерството за животната средина и просторно планирање, со техничка помош од GEF и UNDP.

Содржина

Историјат	1
Дел I	2
Означување на буџетските расходи кои се поврзани со климатските промени	2
1.1 Развивање на системот за означување	3
1.2 Тековни практики за климатско означување на буџетот	4
Дел II	6
Оцена на институционалниот капацитет	6
2.1 Цел	7
2.2 Методологија	7
2.3 Контекст на политиките	7
2.4 Институционално опкружување	8
2.5 Климатски одговор	11
2.6 Процена на капацитетите	13
Дел III	16
Патоказ за спроведување на КОБ	16
3.1 Развивање и спроведување на КОБ	16
3.2 Поврзување на КОБ со ЦОР, ревидираните национални придонеси и намалувањето на ризикот од катастрофи	25
3.3 Предлог за вклучување на информациите за климатскиот буџет во следењето, известувањето и верификацијата (MRV)	27
3.4 Законски измени	27
3.5 Временска рамка	28
3.6 Планирани дати за спроведување	28
Дел IV	29
Формулирање на типологијата	29
4.1 Дефиниција	29
4.2 Изработка на типологијата	29
Дел V	33
Метод за означување	33
5.1 Историјат	33
5.2 Дефинирање на програмите / активностите што се релевантни за климатските промени	34
5.3 Дефинирање на климатските цели на програмите/активностите	37

5.4	Пристапи за мерење на релевантноста	37
5.5	Предложен метод за мерење на релевантноста	38
6.	Пресметување на буџетот што е релевантен за климатските промени	45
7.	Категории на буџетот поврзан со климатските промени	46
8.	Поврзување со целите за одржлив развој (ЦОР)	46
9.	Заклучоци и препораки	48

КЛИМАТСКО ОЗНАЧУВАЊЕ НА БУЏЕТОТ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Историјат

Климатските промени претставуваат голем развоен предизвик бидејќи се очекува да предизвикаат значителна еколошка, општествена и економска штета. Потребни се активности за ублажување и адаптација на влијанијата на климатските промени во сите аспекти на економијата. Залагањето за развој што е отпорен на климатските промени и намалувањето на емисиите на стакленички гасови (GHG) се национални обврски преземени со Парискиот договор и изразени преку Националните придонеси (NDCs). Согласно вие обврски задолжително е известување за напредокот во придонесот кон намалување на стакленичките гасови. Активностите на јавниот сектор што се однесуваат на адаптација и ублажување на климатските промени често се распоредени помеѓу повеќе министерства. Следењето на климатските буџетски расходи е важно за следењето и известувањето.

Република Северна Македонија се подготвува да започне процес на интегрирање на прашањата за животната средина, енергијата и климатските промени во националните планови и во буџетот, со цел поразумно да ги распределува буџетските средства поврзани со климатските промени и истовремено да ги генерира информациите што се потребни за следење и известување во врска со постигнатиот напредок за ублажување и адаптација на климатските промени. Приоритет се континуираната надградба на постојните системи за следење и известување за климатските промени, како и унапредувањето и интеграцијата на политиките. Во тој контекст, Република Северна Македонија планира да спроведе климатско означување на буџетот така што ќе воспостави критериуми за идентификување на програмите/проектите/активностите што се поврзани со климатските промени и ќе ги следи климатските расходи во националниот буџет.

Климатското означување на буџетот (КОБ), како процес на идентификување, мерење и следење на јавните расходи што се релевантни од аспект на климатските промени, предводен од владата, помага во вклучувањето на климатските промени во системот на управување со јавните финансии со цел тие систематски да се ублажат и да се адаптираме на економските, социјалните и еколошките влијанија од нив. Со означување на буџетските линии, КОБ овозможува процена, мониторинг и следење на владините расходи што се однесуваат на климатските промени и се распределени и потрошени за имплементација на климатски активности. Дополнително, КОБ обезбедува допирна точка за следење на ресурсите што се користат за Целите за одржлив развој (ЦОР), што се тесно поврзани со климатските промени во постигнувањето на повеќето ЦОР, како и со активностите за ублажување поврзани со националните придонеси.

Овој извештај има пет дела. Првиот дел претставува краток приказ на означувањето на расходите во буџетот кои се поврзани со климатските промени, додека вториот дел дава слика за институционалниот капацитет во земјата за интегрирање на климатските промени во плановите и буџетот воопшто, и конкретно за спроведување на климатско означување на буџетот. Во третиот дел е претставен предложениот патоказ за изработка и спроведување на методологијата за КОБ. Четвртиот дел ја прикажува типологијата што се користи при дефинирањето на климатските активности, а петтиот делот ја претставува методологијата на климатско означување на буџетот, како и начините за процена на степенот на релевантност за климатските промени.

Дел I

Означување на буџетските расходи кои се поврзани со климатските промени

Овој дел дава краток приказ на климатското означување на буџетот (КОБ), придобивките, процесот на развој и извршување, и неколку примери од земји каде што КОБ е веќе воведено.

Справувањето со климатските промени бара стратешко планирање од една страна, а од друга страна бара значително финансирање дополнително на финансирањето што е достапно на глобално ниво. Оттаму, улогата на ограничените домашни ресурси е подеднакво важна во спроведувањето на одговорот на климатските промени. Разумна распределба на ресурсите во приоритетните области може да се направи само кога процесите за донесување буџетски одлуки се темелат врз добри информации за ранливите сектори и за можните ефекти од климатските промени.

Но, климатските промени се меѓусекторско прашање и активностите на јавниот сектор што се однесуваат на адаптација и ублажување на климатските промени често се во надлежност на голем број министерства меѓу кои и министерствата за земјоделство, шумарство и водостопанство, транспорт и врски, економија, индустрија и така натаму. Ваквата дисперзија на активностите за климатските промени покажува недостаток на одговорност од страна на засегнатите министерства и поставува предизвици за системот за управување со јавните финансии (УЈФ) при планирањето, идентификувањето и известувањето за расходите за климатските промени.

Овие предизвици може да се надминат со воведување климатско означување на буџетот (КОБ), со што климатските промени ќе се интегрираат во системот за УЈФ, а со цел да се ублажат економските, социјалните и еколошките влијанија на климатските промени преку идентификување, класификација, мерење и означување на климатски релевантните расходи во буџетскиот систем.

Главни цели на спроведувањето на КОБ се да се постигне следново:

- i) да се утврди буџетот за климатски промени што се мобилизира и да се известува за расходите поврзани со климатски промени;
- ii) да ѝ овозможи на владата да носи информирани одлуки и да даде приоритет на климатските инвестиции;
- iii) да се овозможи јавна контрола на владините трошења за одговорот на климатските промени заради поголема отчетност и транспарентност;
- iv) да се преземаат климатски активности во сите владини сектори со обезбедување докази за тековните активности поврзани со климатските промени; и
- v) да се подигне јавната свест за прашањата за климатските промени и за владиниот одговор на климатските промени.

Поточно, КОБ помага да се постигне горенаведеното преку:

- а) следење на климатските расходи за ублажување и адаптација на климатските промени во сите сектори,
- б) следење на степенот на интеграција на климатските промени во системот,

- в) овозможување процесот на носење одлуки да се одвива врз основа на повеќе информации за проблемот, како и за напредокот што е постигнат во секој од погодените сектори од климатските промени, и
- г) генерирање информации што овозможуваат да се зајакне институционалната соработка со размена на податоци, а што е важно за подготовката на инвентарот што е потребен за изработка на националните извештаи.

Постојат неколку начини за климатско означување на буџетот, како што се: означување врз основа на приоритети, функции и теми. Означувањето на климатските расходи врз основа на приоритети го нуди најлесното решение; сепак, ова означување е базирано на проекти, не е вградено во системот и, оттука, е неодржливо. Системот за означување врз основа на секторска активност што ги опфаќа климатските расходи во министерствата е многу робустен систем. За таа цел, КОБ треба да се интегрира во буџетскиот систем, што ќе овозможи буџетскиот систем редовно да генерира информации. Улогата на Министерството за финансии (МФ) е клучна за ресорните министерства задолжително да обезбедуваат буџетски информации поврзани со климатските активности во секој од секторите, кога прават тригодишен буџет.

1.1 Развивање на системот за означување

Постапката за развивање систем за означување се состои од три чекори.

Чекор 1: Целта и намената на означувањето се утврдуваат при мапирањето на политиките и институционалниот контекст што се однесуваат на климатските промени, како и на барањата и можностите на системот за УЈФ.

Чекор 2: Методологијата и критериумите за означување се финализирани. Со оглед на тоа што системот за КОБ треба да го користат сите релевантни министерства, вклучувајќи го, на пример, Министерството за финансии кадешто службениците можеби немаат посебни познавања за климатските промени, конципираната метода треба да биде едноставна за корисниците, но сепак доволно робусна за да ги генерира информации што ги бараат институциите за планирање и известување, како и другите корисници меѓу кои и граѓанските организации и пошироката јавност. Затоа, фазата на конципирање понекогаш трае подолго, бидејќи треба да помине низ процес на потврдување со сите засегнати страни.

Двата клучни аспекти на изработката на КОБ се:

- i) дефинирање на климатските активности, и
- ii) утврдување на степенот на релеванност на климатските расходи.

Релативно е едноставно да се дефинираат активностите за ублажување на климатските промени бидејќи тие се универзални, додека пак дефинирањето на активностите за адаптација зависи од контекстот и затоа бара размислување. Тоа најдобро може да го сработат службениците во ресорните министерства како група (често како работна група), при што дефиницијата ќе ги опфати и поединостите што се специфични за секторот.

Во поглед на степенот на релеванност, тој се одредува врз основа на соодносот на климатскиот буџет во поглед на буџетот на програмата. Вообичаено, целиот буџет на некоја програма што е утврдено дека е поврзана со климатските промени не претставува

климатски буџет. Во некои случаи голем дел од буџетот на програмата е поврзан со климатските промени, додека во многу други случаи само еден мал дел од буџетот на програмата е поврзан со климатските промени. Со цел да се долови оваа разлика и да го идентификуваат дури и помалиот дел од расходите, дизајнот користи начини за идентификување на „степенот на релевантност“. Степенот на релевантност е значаен за да се опфатат и помалиот дел од расходите.

Рио маркерите се користат за дефинирање и утврдување на степенот на релевантност кај климатските проекти кои се финансирани од донатори, но имаат ограничувања бидејќи го опфаќа и ублажувањето на климатските промени. Затоа, земјите развија свои методи за дефинирање на климатските активности и утврдување на степенот на релевантност на соодветните буџети.

Чекор 3: Третиот важен аспект е означувањето на буџетските линии за климатски активности поврзани со климатските промени според договорениот степен на релевантност. Иако во некои земји климатското означување на буџетот го прави тим од стручњаци откако буџетот ќе биде предложен, сепак тоа најдобро го прават службениците во ресорните министерства што го презентираат предлог-буџетот до Министерството за финансии (МФ). Службениците треба да добијат обука за идентификување на климатски активности врз основа на договорената дефиниција и за означување на буџетските линии со примена на одобрената метода и критериуми. Всушност, градење на капацитетите на службениците вклучени во климатското означување на буџетот е неопходно за сите фази во сите министерства и институции што имаат допирни точки со климатските промени, но најбитно за фазата на означување. Треба да се изработи упатство во кое процесот ќе биде објаснет, за службениците да можат да го консултираат по обуката и да го означуваат буџетот на годишно ниво.

1.2 Тековни практики за климатско означување на буџетот

1.2.1 *Климатско означување на буџетот во Република Северна Македонија*

Во Република Северна Македонија во моментот нема систем за климатско означување на буџетот. Но, направена е процена на буџетските расходи поврзани со климатските промени при подготовката на Двогодишниот извештај за UNFCCC, преку поединечни активности во буџетот на градот Скопје, со примена на пристапот со Рио маркерите. Меѓународната поддршка беше проценета на ниво на проекти и се сметаше за дека е поврзана со климатските промени кога климатските промени беа главната цел на проектот. Според тоа, Градот Скопје, на пример, има реализирано 37 проекти поврзани со климатските промени во 2018-2019 година. Вкупниот износ на климатското финансирање во 2018 година изнесуваше околу 4,65% од вкупните буџетски расходи, и се зголеми на 5,17% од вкупните расходи во 2019 година, што укажува на силна посветеност на Градот Скопје за справување со климатските промени.

1.2.2 *Примери за означување во земји членки на ЕУ*

Означувањето на буџетот за климата веќе доби пошироко признание. И Франција и Ирска почнаа да користат „означување на зелениот буџетот“ со цел да промовираат програми кои помагаат да се намалат емисиите на стакленички гасови и да се промовира развој што е отпорен на климатските промени (Договорот од Париз). Франција користи Систем за означување на зелениот буџетот за да ги идентификува расходите за шест цели: адаптација на климатските промени, ублажување на климатските промени, биодиверзитет, циркуларна економија, вода и квалитет на воздухот. Овие цели се во согласност со регулативата за таксономија на ЕУ. Означувањето го врши тим стручњаци во Министерството за еколошка транзиција (МЕТ), а го валидираат ресорните министерства. Тие ги означуваат активностите и расходите како, i) многу поволни, ii) поволни, iii) поволни но контровезни, iv) неутрални и v) неповолни во зависност од влијанието на активността врз животната средина. Франција почна да користи систем за означување за да ги идентификува расходите што имаат негативно влијание и врз животната средина.

Во Ирска, тим од стручњаци во рамките на Одделот за јавни расходи и реформи (OJPP) го спроведува првичното означување на зелениот буџет, во тесна координација со Одделенијата за комуникации, климатска акција и животна средина. По првичното означување, проверките за валидација се спроведуваат во следните рунди, од страна на ресорните министерства. За разлика од Франција, сегашниот систем во Ирска ги опфаќа само позитивните расходи, иако Ирска има намера да ги опфати и негативните расходи во иднина.

1.2.3 Примери надвор од ЕУ

Според прегледот на меѓународното искуство за примена на КОБ (извештај на Светската банка¹) од воведувањето на КОБ во 2012 година, 19 национални и локални влади изработиле и спровеле КОБ. Во Индонезија, климатско означувањето на буџетот се врши за расходите за ублажување на климатските промени. Пред да се изработи систем за означување на ублажувањето на климатските промени, беше направена процена на постојниот владин систем за финансиско управување и сметководство. Земјите како Бангладеш, Пакистан и Непал користат климатско означување на буџетот и за расходите за ублажување и за расходите за адаптација на климатските промени, во сите сектори.

Многу други земји се во процес на изработка и спроведување на КОБ.

¹ <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35174/Main-Report.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Дел II

Оцена на институционалниот капацитет

Овој дел накратко ги претставува резултатите од брзата оцена на институционалниот капацитет, како и политичкиот контекст во Република Северна Македонија за спроведување на климатско означување на буџетот. Република Северна Македонија, која не е членка во Анекс I на Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени, дава висок приоритет на намалувањето на ефектите од климатските промени преку намалување на емисиите на стакленички гасови за 51% до 2030 година во споредба со нивоата од 1990 година, како што е наведено во Ревидираните национални придонеси (RNDs) согласно Договорот од Париз. Заложбата е во согласност со заложбата на ЕУ за намалување од 55% до 2030 година. Покрај тоа, во своите стратешки приоритети, владата даде најголемо значење на заштитата на животната средина, зелениот развој и одржливиот економски раст.

Спроведувањето на ревидираните национални придонеси бара стратегии за финансирање што мобилизираат ресурси од националниот и меѓународниот јавен и приватен сектор. Голем дел од добиената меѓународна поддршка е искористена за претежно финансирање проекти за ублажување на ефектите од климатските промени. Сепак, износот на добиената поддршка е далеку од доволен за да се задоволат потребите за преземање други значајни активности за ублажување и адаптација за да се постигне зелен развој отпорен на климатските промени. Значителен дел од домашното финансирање исто така се користи за финансирање на активности поврзани со климатските промени. Со повеќето акции за адаптација треба да раководат националните и локалните влади преку своите домашни буџетски системи. Следствено, потребна е силна домашна буџетска рамка што е ориентирана кон успешно работење, интегрирање на климатските ризици и намалување на емисиите на стакленички гасови, за да се обезбеди поволна средина за усогласување на националните и меѓународните финансии.

И покрај тоа што не е земја од Анекс 1 и е земја кандидатка за ЕУ, Република Северна Македонија мора да се придржува до политиките на ЕУ за клима и енергија со кои ги презема обврските на земјите од Анекс I на UNFCCC за намалување на емисиите. Понатаму, земјата е исто така договорна страна на Енергетската заедница, која брзо напредува во спроведувањето на регулативата за следење, известување и верификација за стакленичките гасови и презема чекори за справување со климатската криза.

Следува брза оцена на институционалниот капацитет за интегрирање на климатските промени во плановите и буџетот воопшто, а особено во спроведување на климатското означување на буџетот (КОБ).

2.1 Цел

Главната цел на оваа брза оцена е да се испита институционалниот капацитет на министерствата и агенциите во Република Северна Македонија за спроведување на климатско означување на буџетот, како и за интегрирање на системот за означување во националните процеси на планирање и буџетирање во сите сектори што се релевантни за климатските промени во Република Северна Македонија.

2.2 Методологија

Брзата оцена на институционалниот капацитет се спроведе со прегледување на достапните документи релевантни за климатските промени, следењето на стакленичките гасови, известувањето за расходите, националните одговори, плановите и другите документи поврзани со институциите и политиките што го предводат одговорот на климатските промени во Република Северна Македонија. Прегледот, исто така, опфаќа иницијативи за означување на буџетот во некои од земјите членки на ЕУ, вклучително и Франција и Ирска. Исто така, се разгледаа искуствата и на други земји, како тие во Индонезија, каде што означувањето на буџетот првенствено се прави за активности за ублажување на климатските промени и кои се успешни во користењето на резултатите за промовирање зелени обврзници за собирање пари за спроведување програми за ублажување на климатските промени.

Дополнително, беше прегледана и публикацијата на UNDP за климатско означување на буџетот за да се добие увид во институционалните барања за воведување систем за климатско означување на буџетот. Списокот на прегледани документи е приложен како анекс. Личната комуникација со персоналот во канцеларијата на UNDP и националниот консултант исто така помогна да добиеме увид во силните страни на институциите, но и потребите во поглед на интегрирање на КОБ во националниот систем за управување со јавните финансии (УЈФ).

2.3 Контекст на политиките

Стратешката рамка за климатски промени на национално ниво опфаќа стратешки документи, национални акциски планови и програми што содржат аспекти поврзани со климатските промени. Националните планови и двогодишните извештаи служат како документи за политиките за климатски промени. Различни аспекти на климатските промени се интегрирани во ресорните закони на земјата, во различен степен.

Во моментот, Законот за животна средина ги предводи активностите за климатските промени, заедно со регулацијата на емисиите и пописот на емисиите на стакленички гасови. Според Законот за животна средина, Министерството за животна средина и просторно планирање (МЖСПП) треба да воспостави, изработи, управува и координира национален систем за попис на емисиите на стакленички гасови. Системот би ги обезбедил потребните информации за подготовка на Инвентарот на стакленички гасови, како и за следење на спроведувањето на Националниот план за климатски промени. Меѓутоа, законот детално не го уредува прашањето за следење, известување и верификација на политиките и мерките.

Во рамките на овој закон е постигнат значителен напредок во интегрирањето на климатските промени во политиките за областите енергетика, енергетска ефикасност, обновливи извори, транспорт, отпад и спроведување на Агендата 2030. Различните аспекти на ублажувањето на климатските промени се интегрирани во различен степен во ресорните закони на национално ниво, но нема ништо за адаптацијата, иако се споменува во официјалните документи.

Националниот комитет за климатски промени (НККП), координативно тело кое обезбедува поддршка и насоки на високо ниво за севкупните политики за климатските промени, не функционира поради честите промени во ставовите на владата.

Во моментот се изработуваат долгорочната Стратегија за климатска акција со Акциски план, како и Законот за климатска акција и два подзаконски акти.

Земјата моментално е во процес на спроведување на правото на ЕУ што овозможува развој со ниски емисии на јаглерод и развој кој е отпорен на климатските промени. Во процесот на пристапување кон ЕУ, донесени се нови закони и политики што редовно се ажурираат за да бидат целосно усогласени со правото на ЕУ.

2.4 Институционално опкружување

Има околу 8 министерства чијшто активности на различни начини се, директно или индиректно, поврзани со климатските промени. Покрај тоа, Секторот за европски прашања и Кабинетот на заменик потпретседателот за економски прашања се, исто така, поврзани со акциите за климатски промени. Управата за хидро-метеоролошки работи и Центарот за управување со кризи се другите институции чијашто работа е поврзана со климатските промени. Владините институции и нивните функции поврзани со климатските промени се наведени во табелата подолу.

Табела 1: Владините институции и нивната функција во врска со климатските промени

Р.бр	Владини институции	Надлежности поврзани со климатските промени
1	Министерство за животната средина и просторно планирање	<ul style="list-style-type: none"> ● Мониторинг на животната средина ● Заштита на водите, почвата, флората и фауната, воздухот и озонската обвивка од загадување ● Предлагање мерки за пречистување на цврст отпад
2	Министерство за економија	<ul style="list-style-type: none"> ● Предлагање мерки за развој и тековна економска политика во областа на производството, трговијата, туризмот, угостителските услуги и занаетството
3	Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство	<ul style="list-style-type: none"> ● Управување со земјоделството, шумарството и водите; ● Следење и проучување на состојбата на водните тела, одржување и подобрување на водните режими; ● Хидролошки и агрометеоролошки мерења, како и противградобијна заштита; ● Проучување и истражување на метеоролошки, хидролошки и био-метеоролошки настани и процеси
4	Министерство за транспорт и врски	<ul style="list-style-type: none"> ● Промоција на други видови транспорт (жичарници и ски-лифтови и сл.)

5	Министерство за труд и социјална политика	<ul style="list-style-type: none"> ● Унапредување на родовата еднаквост
6	Министерство за образование и наука	<ul style="list-style-type: none"> ● Образование и наука од сите видови и степени
7	Министерство за информатичко општество и наука	<ul style="list-style-type: none"> ● Развој и координација на политиките за управувањето со човечките ресурси ● Обука и стручно усовршување на службениците од државната и јавната администрација
8	Министерство за финансии	<ul style="list-style-type: none"> ● Подготовка и извршување на буџетот ● Макроекономска политика и политика за плански развој на националната економија ● Трезорски систем ● Фискална децентрализација
9	Управа за хидрометеоролошки работи	<ul style="list-style-type: none"> ● Генерира хидро-метеоролошки податоци
10	Центар за управување со кризи	<ul style="list-style-type: none"> ● Национална платформа за намалување на ризикот од катастрофи

Министерството за животна средина и просторно планирање (МЖСПП) е предводник во климатските активности, а ги спроведува преку Одделението за климатски промени при Секторот за одржлив развој и инвестиции и Националната точка за контакт на UNFCCC и националниот орган за спроведување на Протоколот од Кјото. Министерството е одговорно да врши мониторинг на животната средина, да ги штити водата, почвата и биодиверзитетот, и да предлага мерки за преработка на цврст отпад. Собира податоци во координација со други институции, меѓу кои и Државниот завод за статистика, Министерството за економија (МЕ), Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВ), Министерството за внатрешни работи (МВР) итн. Зајакнувањето на институционалната соработка за размена на податоци што се важни за подготовката на инвентарот се смета за клучно прашање што би го олеснило изготвувањето на националните извештаи како што се Двогодишните извештаи за климатските промени (BUR), Националниот план (NC), пописите на стакленички гасови и Националните придонеси (NDCs).

Според Законот за животна средина, МЖСПП е должно да соработува со повеќе органи на државната управа како што се Државниот завод за статистика, Министерството за економија, Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство, Министерството за внатрешни работи и други, за да прибира податоци. Министерството, исто така, има мандат да го надгледува известувањето за националните и меѓународните обврски во врска со климатските промени. Во моментов, Македонскиот информативен центар за животна средина (МИЦЖС), кој е дел од МЖСПП, преку својата Единица за следење на квалитетот на воздухот врши важна работа за следењето и известувањето, особено за квалитетот на воздухот. Сепак, МИЦЖС нема конкретен одделение или единица за климатска акција, а обврските се распределени помеѓу постојните одделенија.

Затоа, претходните оценки посочуваа дека МЖСПП треба да воспостави, разработи, управува и координира национален систем за попис на емисиите на стакленички гасови, при што ќе ги обезбедува и потребните податоци за изработка на Инвентарот на стакленички гасови, како и за следење на спроведувањето на Националниот план за климатски промени.

Националниот комитет за климатски промени (НККП) обезбедува поддршка и насоки на високо ниво за севкупните политики за климатски промени во земјата, додека Канцеларијата на вицепремиерот за економски прашања е одговорна за постигнување на целите за одржлив развој (ЦОР) кои се тесно поврзани со климатските промени.

Министерството за економија (МЕ) е одговорно за политиките во секторите производство и туризам, кои често се под влијание на климатските промени. МЕ и МЖСПП се одговорни за спроведување на Националниот план за енергија и клима (НПЕК).

Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВС) е одговорно за управување со земјоделството, шумите и водните ресурси. Тоа е одговорно и за собирање хидрометеоролошки информации и за противградобијна заштита. Министерството за транспорт и врски (МТВ) работи на промовирање на други видови транспорт како што се жичарниците, а кои се од витално значење за застапувањето за транспортот со ниски емисии на јаглероден диоксид. Слично, Министерството за труд и социјална политика (МТСП) има суштинска улога во застапувањето на родовата еднаквост, што е од клучна важност кај климатските инвестиции. Иако Министерството за образование и наука (МОН) нема директна улога во климатските промени, одговорно е за изработка на наставен план што има потенцијал да ги вгради климатските промени во образовната програма.

Исто така, Министерството за информатичко општество и администрација (МИОА) игра улога во развојот на човечките ресурси што се неопходни за да го промовираат одговорот на климатските промени при спроведувањето на климатските активности, а тоа е една од клучните области при интегрирањето на климатските промени во националните развојни планови.

Министерството за финансии (МФ) е клучното министерство за формулирање на макроекономската политика, подготовката и извршувањето на националниот буџет, управувањето со трезорскиот систем и обезбедувањето фискална децентрализација, кои се од примарна важност за финансиите поврзани со климатските промени.

Истражувачкиот центар за енергија и одржлив развој, кој е дел од Македонската академија на науките и уметностите, често ги подготвува оцените што се неопходни за националните извештаи до UNFCCC. Универзитетскиот сектор е вклучен во процената на понорите и изворот на емисиите, со фокус на секторите земјоделство, шумарство и друга употреба на земјиштето. Сепак, ангажманот е заснован на проекти, генерално со поддршка од GEF и UNDP.

Во повеќето министерства споменати погоре нема одделенија/сектори посветени на климатските промени и затоа некои од клучните работи ги вршат агенции надвор од министерствата. На пример, мрежата на национални практичари за климатските промени од различни релевантни институции, односно Македонската мрежа за климатска транспарентност, е формирана во рамките на проектот Иницијатива за градење капацитети за транспарентност (CBIT) за да се преземаат активности за транспарентност и да се олесни известувањето до UNFCCC.

Во рамките на проектот CBIT е формирана Македонската мрежа за климатска транспарентност составена од национални практичари. Оваа мрежа опфаќа 64 претставници од 27 владини

институции и организации од невладиниот сектор, академската заедница, универзитетите и меѓународните организации што спроведуваат комплементарни проекти.

Во поглед на Целите за одржлив развој (ЦОР) - уште една национална заложба поврзана со климатските промени - Националниот совет за одржлив развој утврди пет приоритетни цели за периодот 2018-2020 година, кои ја вклучуваат, меѓу другото, и ЦОР 13, климатски акции. Брзата интегрирана оцена на усогласеноста на рамката на националната политика со ЦОР од 2019 година укажа дека постојната рамка на политики ги опфаќа клучните аспекти на одржливиот развој. Сепак, од клучно значење е да се воспостават врските на климатските промени со други цели преку нивно усогласување со програмите на ЦОР.

Со цел да се направат поврзувања, разработени се алатки за генерирање квалитативни и квантитативни информации за синергиите и компромисите помеѓу ревидираните Национални придонеси и ЦОР поединечно за секој од трите клучни сектори (електрична енергија и топлина, згради и транспорт) и за севкупните влијанија од три сектори на ревидираните национални придонеси за реализација на секоја ЦОР. Алатките се доволно едноставни за да овозможат поширок ангажман на различните чинители.

Бидејќи земјата го започна процесот на пред-пристапување во ЕУ, сега мора да се придржува и до климатската и енергетската рамка 2030 на ЕУ, која ги опфаќа и поставените цели за цела ЕУ и политичките цели за периодот од 2021 до 2030 година. Република Северна Македонија е, исто така, договорна страна на Енергетската заедница (ЕнЗ), која брзо спроведува многу политики што се директно поврзани со прашањето на следење, известување и верификација. Воведувањето на КОБ ќе го олесни и забрза спроведувањето на овие политики преку обезбедување алатка за генерирање информации.

2.5 Климатски одговор

Согласно Третиот двогодишен извештај за климатските промени (BUR), Република Северна Македонија доби билатерална и мултилатерална поддршка за финансирање проекти за ублажување и адаптација на климатските промени. Во периодот 2018-2019 година, земјата доби меѓународна поддршка од околу 25,14 милиони американски долари за спроведување 38 проекти поврзани со климатските промени, од кои 21 проект (15,6 милиони УСД) се конкретно фокусирани на климата, додека проектите поврзани со климата добија 9,5 милиони американски долари. Средствата беа во форма на грантови, кредити и капитална поддршка. Земјата, исто така, доби непарична поддршка преку градење капацитети, техничка поддршка и трансфер на технологија. Методологијата на Рио маркерите се користеше за следење на расходите, како и на домашните финансиски текови.

Во земјата, Градот Скопје реализираше 37 климатски проекти. Најголем дел од финансирањето поврзано со климатските промени во Скопје се спроведува преку две програми - паркови и зеленило (капитални расходи) и програмата за заштита на животната средина. Скопје, во соработка со UNDP, исто така изработи Стратегија за климатските промени со која се промовира Скопје отпорно на климатските промени.

2.5.1 Буџетски процес

Согласно Законот за буџети, Владата ги утврдува буџетските приоритети за следната година пред 15 април. МФ изготвува Фискална стратегија за среднорочен период од три години врз основа на тригодишниот план на буџетските корисници на централната власт, земајќи ја предвид буџетската одржливост на среден рок. Буџетските прогнози за следните 3 години треба да бидат усвоени до 31 мај.

Откако ќе се заврши буџетската проекција, МФ го испраќа буџетскиот циркулар до буџетските корисници на централната власт до 15-ти јуни. Буџетските корисници на централно ниво се должни да ги достават предлог-плановите на своите програми до 15 јули, за да може владата да ги одобри најдоцна до 15 август. Циркуларот за буџетот се испраќа до општините до 30 септември, што овозможува МФ да ги достави предложените национални и локални буџети до владата најдоцна до 1 ноември. Кон средината на ноември, владата го доставува буџетот до собранието на одобрување.

Со Законот за локална самоуправа и Законот за буџетите се уредува стратешкото планирање на локално ниво. Според тоа, буџетските корисници треба да подготват тригодишен стратешки план со програми и активности за исполнување на стратешките приоритети на Владата на Република Северна Македонија, како и целите и приоритетите на буџетските корисници.

Република Северна Македонија има 80 општини, а секоја работи како посебна единица на локалната самоуправа. Градот Скопје, главниот град на земјата, е посебна единица на локална самоуправа, и е составен од 10 општини. Општините имаат целосна автономија во планирањето на идниот развој преку дефинирање на сопствените развојни цели кои мора да бидат компатибилни и во согласност со стратешките приоритети и цели во владината програма, кога се користат средства од државниот буџет.

Вреди да се забележи дека општините се независни во користењето на своите ресурси за изработка на развојни планови што најдобро ги одразуваат локалните аспирации, па општинските стратешки планови вообичаено се разликуваат поради општинските разлики. Како резултат на тоа, и покрај нивните надлежности во урбаното и руралното планирање, не постои сеопфатен систем за планирање на локалниот развој. Исто така, Законот за урбанистичко и просторно планирање ги дефинира просторното планирање и различните видови локални и општински просторни и урбанистички планови што се важни за општините во процесот на стратешко планирање на севкупниот развој. Ова може да стане проблем за интегрирањето на климатските промени во локалните планови. Затоа, методата КОБ може, со користење на стандардна методологија, да помогне да се постигне доследност во планирањето на локално ниво во поглед на климатските промени.

2.5.2 Класификација на владините расходи

Класификацијата на јавните расходи обезбедува поволни услови за интегрирање на климатското финансирање и ги следи расходите на ниво на активност.

Владините расходи се класифицираат според организациска, функционална, економска и програмска класификација. Постојат единаесет функции на државните расходи што опфаќаат управување со земјиштето, економија и управување со животната средина. Економската

класификација ги групира државните расходи врз основа на видот на расходите односно персонал, стоки, капитал и социјална помош.

Во секоја владина организација и министерство, државните расходи дополнително се класифицираат врз основа на програмата, активностите, резултатот и компонентата. Програмата се темели врз визијата, мисијата, задачата и функција на министерството. Вообичаено се формулира на највисокото раководно ниво во министерството и се состои од неколку активности. Секоја програма има еден или повеќе индикатори за успешност во работењето, на ниво на резултати. Програмата се расчленува на активности за да се изведат резултати/под-резултати. Државните расходи, класифицирани како компоненти/поткомпоненти, даваат детални расходни ставки за да се постигнат резултати и под-резултати. За време на процесите на планирање на буџетот, сите информации треба да се достават до Министерството за финансии, меѓутоа, фактичката реализација на државните трошења во дадена година се пријавува само на ниво на активност или под-активност.

Постоечката класификација на расходи е поволна за воведување на КОБ бидејќи секоја програма е поделена на неколку активности во буџетскиот систем, каде што се врши означувањето.

2.5.3 Дефинирање на климатските расходи

Различни видови расходи како што се трошоците за климатските промени, трошоците поврзани со климатските промени, трошоците за отпорност на климатските промени, трошоците поради климатските промени, трошоците нанесени од климатските промени и климатски одговорните трошоци ја отежнуваат задачата за дефинирање на климатските трошоци. Иако не постои единствена дефиниција за расходите за климатските промени, генерално се подразбира дека секој трошок направен за справување со активностите поврзани со климатските промени спаѓа во трошоците за климатски промени.

Република Северна Македонија издвојува значителна сума од сопствените буџетски средства за финансирање на климатските активности, кои треба да се зголемат за да се одговори на растечките климатски ризици.

2.6 Процена на капацитетите

2.6.1 Институционални силни страни што ќе помогнат во спроведувањето на КОБ

- a. Владата на Република Северна Македонија дава висок приоритет на климатските промени и е посветена на исполнување на обврските од Парискиот договор. МЖСПП го води организирањето и воведувањето на неопходните мерки за климатска акција, како и соработка со други министерства и институции. Министерството ги координира и програмите што ги финансираат донаторите на национално ниво.
- b. Најмалку 8 министерства имаат активности и должности што се на различни начини, директно или индиректно, поврзани со климатските промени. КОБ ќе им

овозвозможи на министерствата да ги следат активностите за климатските промени заедно со распределбата и расходите на буџетот.

- c. Информациите за климатските расходи за 2018-2019 година покажуваат дека веќе е мобилизирана значителна сума за проекти за ублажување и адаптација на климатските промени.
- d. Брзиот раст на расходите за климатски промени покажа зголемен капацитет за исполнување на барањата на UNFCCC во активностите за управувањето со климатските промени и активностите за мониторинг.
- e. Институциите како Истражувачкиот центар за енергија и одржлив развој имаат капацитет да ги подготвуваат оцените што се потребни за извештаите на земјата до UNFCCC.
- f. За буџетот за ублажување на климатските промени се известува во двогодишните извештаи (BUR); силна страна на ова е што, иако на ограничен начин, веќе е развиен систем за означување на буџетот при известувањето.
- g. Општините (локалните самоуправи) се автономни во планирањето на своите развојни програми, вклучително и активностите во одговор на климатските промени. Подготвуваат тригодишна фискална стратегија што е компатибилна со националните цели и програми.
- h. Градот Скопје има реализирано 37 климатски проекти во текот на 2018-2019 година, и изработи Стратегија за климатските промени, што укажува на капацитетот за планирање на локално ниво.

2.6.2 Јаз што треба да се надмине за интегрирање на климатските промени

- a. Постојат суштински празнини во правната рамка што е поврзана со климатските промени. Во моментот постои само делумна политика чија цел е да се обезбеди стратешка насока, па оттаму известувањето е ограничено на обврската што произлегува од UNFCCC, односно на Националните планови и Двогодишните извештаи за климатските промени. Отсуството на климатска политика, исто така, го отежнува правењето стратегија за одговорот на климатските промени, особено при поставувањето приоритети за ублажување и адаптација, како и при утврдувањето на приоритетите на министерствата кога одвојуваат финансиски средства за справување со климатските промени.
- b. МЖСПП го има мандатот за справување со климатските промени, но нема доволен и квалификуван кадар и затоа владата зависи од проекти за да ја спроведува оцената што е неопходна за извештаите на земјата до UNFCCC.
- c. Општините се одговорни за самостојно формулирање на развојните програми на локално ниво. Во отсуство на изјава за одговорноста за справување со климатските промени од страна на општините и министерствата, веројатно е дека акцентот ќе биде ставен само врз активностите за ублажување на климатските промени што ги спроведуваат проекти и многу малку или воопшто врз адаптацијата.

- d. Дел од работите на министерствата за економија, земјоделство, шумарство и водостопанство, транспорт и врски и здравство се поврзани со климата, што се одразува и врз расходите за адаптација. Овие министерства треба да бидат вклучени во планирањето и известувањето за расходите. Бидејќи не е така, поради нецелосни информации не можеше да се направи буџет на национално ниво.
- e. Покрај МЖСПП, кое го води одговорот на климатските промени и ги координира програмите финансирани од донатори на национално ниво, и други институции спроведуваат значителен број програми поврзани со климатските промени што не се рефлектираат во реалните климатски активности. Постои впечатлив јаз во постојната институционална структура која, освен за ублажувањето, не обезбедува други информации за климатските финансии.
- f. Сегашниот начин на проектно следење на климатските расходи треба да се надгради за да се земат предвид сите сектори, и да се опфати и домашното финансирање, бидејќи за адаптацијата оди голем дел од домашниот буџет и треба да се следи бидејќи е многу важна.
- g. Постои потреба да се развијат механизми за известување на национално ниво така што ќе се зајакне капацитетот на персоналот со потребните обуки, што може да се постигне со текот на времето, со интегрирање на климатските промени во системот. Интегрирањето на климатските промени би опфатило неколку елементи за подобрување на капацитетот на персоналот, како обука и изработка на прирачници и упатства што ќе му помогнат на персоналот да генерира информации за известување.
- h. Немањето наменски сектори/одделенија за климатска акција во министерствата претставува предизвик за делотворна соработка за одговор на климатските промени. Тоа, исто така, може да биде пречка за МЖСПП - главната институција одговорна за климатските активности - да ги организира и спроведе неопходните мерки, за што е неопходна соработка во рамките на владата. Без партнери со соодветен мандат, кадар и опрема, тешко е да се постигнат климатските цели.
- i. На владино ниво, недостасува постојан технички тим што ќе ги изработува извештаите. Дополнително, слаб е капацитетот за систематизација на квалитетни информации и навремено испраќање на извештаите. Недостигот од соодветни специфични структури и ресурси во смисла на доволен и квалификуван кадар ги илустрира ограничените капацитети на министерствата за климатските промени. Ова најверојатно ќе претставува пречка за делотворна соработка во климатските активности меѓу министерствата.

Дел III

Патоказ за спроведување на КОБ

Овој дел претставува патоказ за изработка и спроведување на климатското означување на буџетот заради вградување на климатскиот буџетот во јавниот буџет на Република Северна Македонија со цел да се интегрираат климатските промени во системите за управување со јавните финансии (УЈФ). Со оглед на тоа што КОБ е сеопфатна активност, улогата на Министерството за финансии е да ги задолжи ресорните министерства задолжително да спроведуваат КОБ и да доставуваат буџетски информации што се поврзани со климатските активности за секој од секторите кога ги изработуваат тригодишните буџети.

3.1 Развивање и спроведување на КОБ

Изработката и спроведувањето на КОБ ќе се одвива во три чекори. Следи краток приказ на активностите што треба да се воведат во секој од чекорите:

3.1.1 Чекор 1: Воспоставување на КОБ

<i>Шт о да се направи</i>	<i>Кога</i>	<i>Инст ит уција шт о обезбедува поддршка</i>	<i>Улогата на UNDP</i>
3.1.1.1 Идентификување на приоритетните сектори	јан - април, 2021	МЖСПП	Техничка помош
3.1.1.2 Идентификување на релевантните министерства и институции	јан - април, 2021	МЖСПП	Техничка помош
3.1.1.3 Утврдување на опфатот на КОБ	јан - април, 2021	МЖСПП	Техничка помош
3.1.1.4 Проверка на структурата на буџетот и шифрите	јан - април, 2021	МЖСПП	Техничка помош

Подолу е дадено резиме на активностите за воспоставување на климатско означување на буџетот.

3.1.1.1 Идентификување на приоритетните сектори

Некои активности може да се идентификуваат како одговор на климатските промени врз основа на експлицитните цели како што се намалување на емисиите на јаглероден диоксид во транспортот и енергетскиот сектор, но има и многу активности во други сектори чија цел може да не е експлицитно поврзана со климатските промени, како намалувањето на емисиите на јаглероден диоксид. Нивното спроведување сепак има значителни ефекти врз климатските промени, особено во поглед на адаптацијата. Буџетското означување ќе ги опфати сите сектори што се релевантни за ублажувањето и адаптацијата на климатските промени.

Сите сектори што се посочени како важни за климатските промени во националните планови и двегодишните извештаи се идентификувани за климатско означување. Законот за животна средина обезбедува правна основа за утврдување на климатските сектори.

3.1.1.2 Идентификување на релевантните министерства и агенции

Прегледот на институционалното опкружување покажа дека најмалку 8 министерства во земјата имаат мандат да спроведуваат активности поврзани со климатските промени. Дополнително, во климатски акции се вклучени и Кабинетот на заменик потпретседателот на владата на РСМ за економски прашања и Секторот за европски прашања. На локално ниво, општините независно ги планираат и спроведуваат активностите поврзани со климатските промени во согласност со своите потреби.

Во врска со сегашните капацитети на министерствата за воведување и спроведување на КОБ, имаат спроведено климатски проекти финансирани од донатори што се фокусираат на ублажување на климатските промени, но спроведуваат и развојни активности со значителни ефекти врз ублажувањето или адаптацијата на климатските промени или и двете. Направено е мапирање на министерствата и агенциите што ќе треба да применуваат КОБ за да се утврди нивната вклученост во спроведувањето на активностите поврзани со климатските промени.

Министерството за животна средина и просторно планирање (МЖСПП) ги води активностите во одговор на климатските промени и ги координира програмите што донаторите ги финансираат на национално ниво. Иако МЖСПП го има институционалниот мандат за справување со климатските промени, нема доволен и квалификуван кадар. Покрај тоа, постои значителен број програми што се поврзани со климатските промени и ги спроведуваат од други агенции, но не се рефлектираат во реалните климатски активности. Ресорните министерства ги спроведуваат повеќето климатски програми и затоа МЖСПП ќе треба да обезбеди делотворна координација за планирањето, буџетирањето и спроведувањето на климатскиот одговор. Постои впечатлив јаз во сегашната институционална структура која не обезбедува никакви информации за климатските финансиите освен за ублажувањето на климатските финансии.

Клучни чинители во воведувањето на КОБ се:

- a. МЖСПП и ресорните министерства што ќе го користат системот за означување на секторско ниво;
- b. МФ ќе го координира буџетот за климатските промени и ќе обезбедува севкупни насоки за време на формирањето на буџетот, за приоритизирање на климатските промени и за овозможување во буџетскиот систем да се дозволи да се внесат ознаки за климатско означување;
- c. општините, кои ќе го користат системот за означување на општинско ниво и;
- d. UNDP, кои ќе обезбедат техничка помош и резервна поддршка за време на изработката и спроведувањето на системот за климатско означување на буџетот.

3.1.1.3 Опфатот на КОБ

Меѓуресорската природа на климатските промени го отежнува управувањето со активностите на климатскиот одговор преку едно ресорно министерство. Решавањето на климатските промени станува дополнително сложено кога ќе се земат предвид и програмите поврзани со климатските

промени што се спроведуваат на централно и на локално ниво на владата. Опфатот на КОБ треба да ги покрие сите владини активности и на национално и на локално ниво за да се генерираат посеопфатни информации. Генерирањето информации за климатските активности и расходите за климатските промени на национално и на локално ниво во сите релевантни сектори бара значително градење на капацитетите во сите сектори и на различни нивоа во секторите. Пожелно е да се опфатат сите сектори, дури и ако тоа значи дека процесот ќе се одвива во фази, од национално до општинско ниво.

Второто прашање што треба да се реши при одредувањето на опфатот на активноста е да се одреди како да се одвива означувањето. Со оглед на целта да се институционализира следливоста на расходите поврзани со климатските промени, техничкиот дизајн и спроведувањето на КОБ треба да бидат вградени во постојниот систем за управување со јавните финансии. Оттаму, се предлага следново.

- КОБ ќе го вршат ресорните министерства и институции
- Ќе се овозможи во буџетските обрасци да се вклучи димензијата на климатските промени
- МФ ќе врши преглед / валидација на направеното означување пред да го претстави за одобрување пред Собранието.

3.1.1.4 Проверка на структурата на буџетот и шифрите на сметките

Мора да се осигура дека контниот план (КП) содржи поле што може да се користи за меѓусекторски политики. Вообичаено, за родово одговорен буџет (РОБ) веќе ќе се има искористено КП за означување на родовиот буџет во програмата. Истиот пристап ќе се примени за спроведување на КОБ без промена на структурата на КП.

3.1.2 Чекор 2: Изведба на техничкиот дизајн

<i>Шт о да се направи</i>	<i>Кога</i>	<i>Инст ит уција шт о обезбедува поддршка</i>	<i>Улогат а на UNDP</i>
3.1.2.1 Дефинирање на активностите поврзани со КП	април -јуни, 2021	МЖСПП	Техничка помош
3.1.2.2 Изработка на типологија	април -јуни, 2021	МЖСПП	Техничка помош
3.1.2.3 Развивање на критериуми и методологија за означување	април -јуни, 2021	МЖСПП	Техничка помош
3.1.2.4 Оценување и мерење на степенот на релевантност на буџетот поврзан со климатските промени	април -јуни, 2021	МЖСПП	Техничка помош

3.1.2.1 Дефинирање на активностите за климатски промени

Генерално, активностите за климатските промени се дефинираат со користење на Рио маркерите, како што предлага OECD, со што се овозможува дефинирање на активностите за ублажување и адаптација на климатските промени. Сепак, важно е да се забележи дека може да е потребно активностите за климатските промени да се дефинираат според националните потреби. Националните планови и Третиот двогодишен извештај за климатски промени ги идентификуваа секторите поврзани со климатските промени, како и министерствата и програмите, што ќе послужат како насока за утврдување што е, а што не е релевантно за климатските промени во списокот на постојни и потенцијални програми кои се поврзани со климатските промени. Искуствата од другите земји покажуваат дека тие ги дефинирале расходите за климатските промени според сопствените потреби. Од клучно значење е да постои консензус помеѓу релевантните министерства и сектори за да се договори дефиницијата, бидејќи тие ја сочинуваат основата за сите други активности за означување и за да не се изостави ниту една активност во ниту еден потенцијален сектор. Ќе се одржат дискусии со ресорните министерства за доработка на дефиницијата за програми поврзани со климатските промени.

3.1.2.2 Изработка на типологија

Програмите и активностите што се поврзани со климатските промени ќе се групираат според типологија што во фазата на означување ќе овозможи да се направи разлика помеѓу активностите за ублажување и активностите за адаптација. Користењето типологија ќе го поедностави системот за означување за службениците кои го спроведуваат системот. Со типологијата однапред се дефинира кои активности во рамките на секторските програми се поврзани со климатските промени и на која климатска цел ѝ служат.

Примената на типологија ќе овозможи да се зајакне спроведувањето на националниот план преку мапирање на расходите во приоритетни области, идентификување на недостатоците и нерамнотежата, и интегрирање на финансискиот и нефинансискиот мониторинг.

3.1.2.3 Развивање на критериуми и методологија за означување

Откако ќе се дефинираат активностите на климатските промени, следен чекор е да се разработи методологија за означување. Тоа зависи од начинот на кој се одредува степенот на релевантност на секоја програма за климатски промени. Се предлагаат два технички пристапа за дефинирање на степенот на релевантност на програмата поврзана со климатските промени - пристапот заснован на целите и пристапот заснован на придобивките. Во пристапот кој се базира на целите кои треба да се постигнат, степенот на релевантност се одредува со процена на релевантноста на наведените цели на програмата или нејзиниот главен придонес. Тој се темели врз индексот на важност за климата на Климатски јавни расходи и институционален преглед КЈРИП (eng. Climate Public Expenditure and Institutional Review CPEIR) при што целта на програмата се мапира со помош на стручна процена. Методата е доста јасна и може да се воведо во сите министерства со организирање кратки обуки за службениците што го вршат означувањето. Овој пристап има одредени ограничувања бидејќи користи опсег на расходи за да го категоризира степенот на релевантност.

Пристапот заснован на придобивките подразбира примена на коефициентот трошоци – придобивки (Benefit Cost Ratio), при што степенот на релевантност се одредува преку анализа на

климатските придобивки од предложената програма. За овој пристап се потребни соодветни податоци за придобивките што во случајот на многу програми често не се достапни за анализа.

Бидејќи пристапот заснован на целите е поедноставен во споредба со пристапот заснован на придобивките и може да се воведи со кратка обука, се предлага на почетокот да се користи пристапот на КОБ заснован на целите..

Означувањето ќе се врши на ниво на програма, што е релативно лесно и точно кај активностите за ублажување, бидејќи најголемиот дел од буџетот за таквите програми е поврзан со климатските промени, додека во повеќето програми поврзани со адаптацијата веројатно е дека програмскиот буџет ќе опфаќа и неклиматски буџетски ставки. Ова може да се реши со подобрување на методологијата и со означување на ниво на активности, додека министерствата и институциите да се запознаат со процесот на означување.

Тековниот буџет генерално не е поврзан со климатските промени и не се зема предвид при климатското оценување на буџетот, па сепак, одреден дел од тековниот буџет може да биде поврзан и со климатските промени. На пример, такви се расходите за обука за прашања во врска со климатските промени или изработка на наставен план за вклучување на климатските промени во образованието. Може да има и други примери. Ќе се финализира и развивање на критериуми за тоа што ќе се означува.

3.1.2.4 Оценување и мерењето на степенот на релевантност на буџетот поврзан со климатските промени

Не сите идентификувани активности за климатските промени ги имаат истите буџетски компоненти што се релевантни за климатските промени. Кај некои климатски активности најголемиот дел од буџетот е поврзан со климатските промени, но кај други со климатските промени е поврзан само еден дел од буџетот. Бидејќи целта на КОБ е да го опфати буџетот поврзан со климатските промени, важно е да се идентификува вистинскиот климатски буџет колку што е можно подобро. Ова ќе се реши со давање тежина на активностите и нивно групирање врз основа на степенот на релевантност.

Развиена е методологија во која програмите кои имаат јасен фокус врз климатските промени се класифицираат како високо релевантни, а програмите што се поврзани со целите на климатските промени се сметаат за средно релевантни. Програмите што се поврзани со средно релевантните расходи, но не се директно поврзани со климатските промени, се сметаат за ниско релевантни.

3.1.3 Чекор 3: Спроведување на концептот

Наместо КОБ да се спроведе како пилот програма во неколку министерства, се предлага методата на КОБ да се усвои на национално ниво во сите министерства и институции што се важни за климатските промени, а потоа постепено да се проширува на општинско ниво врз основа на стекнатото искуство на националното ниво. Бидејќи општините самостојно ги планираат своите развојни програми на локално ниво, важно е да се следат програмите што се од важност за климатските промени, а ги планирале и ги спроведуваат општините, бидејќи сите тие заедно претставуваат значителен дел од националниот одговор на климатските промени.

Спроведувањето на КОБ со здружување на сите министерства ќе помогне во краток период да се разберат тешкотиите со кои се соочуваат различните сектори и ќе овозможи да се направат потребните приспособувања за КОБ да стане делотворно, наместо да се воведе во неколку министерства, а потоа да се продолжи да се воведува во другите министерства.

Системот за климатско означување на буџетот е изработен така што означувањето го врши планерот на програмата и буџетот кај ресорните министерства и институции каде што започнува процесот на формулирање на програмата и на буџетот. Означувањето најдобро се прави кога се предлагаат програмите во годишниот план од страна на соодветните министерства и институции. Но, буџетот за 2021 година е веќе подготвен и затоа оваа година не може да се направи означување пред да се предложат програмите. Следствено, се предлага спроведувањето на КОБ да се изврши во две фази.

3.1.3.1 Фаза 1: Година I (2021)

Бидејќи методологијата за климатско означување на буџетот е веќе разработена, ова е одлична можност да се започне со воведување на системот за означување на програмите поврзани со климатските промени во МФ, клучната институција не само за управувањето со финансиите, туку и за известувањето за расходите, каде што програмите со предлог-буџетот од сите сектори подлежат на одобрување. За да се означат програмите кога се во последната фаза на одобрување, се предлага да се вгради ИТ решение во буџетскиот систем за да се определи климатската релевантност на сите климатски програми со методата за означување изработена со помош на UNDP и таквите програми да се означат. Откако ќе се воведе, ИТ решението ќе го олесни интегрирањето на системот за климатско означување во буџетскиот систем. Следните активности ќе се спроведат во тековната година.

<i>Шт о да се направи</i>	<i>Кога</i>	<i>Кој</i>	<i>Инст ит уција шт о обезбедува поддршка</i>	<i>Улогат а на UNDP</i>
3.1.3.1.1 Креирање на климатска ознака	Јуни 2021	МФ	МЖСПП	Техничка поддршка за обезбедување ИТ услуги за да се направат ИТ решенија во буџетскиот систем
3.1.3.1.2 Поврзување со системот на МФ	Јуни 2021	МФ	МЖСПП	Техничка поддршка за обезбедување ИТ услуги за да се направат ИТ решенија во буџетскиот систем
3.1.3.1.3 Ориентација на службеникот што е одговорен за означување	Јуни 2021	МФ	МЖСПП	Поддршка за спроведување обуки
3.1.3.1.4 Означување на програмите поврзани со климатските промени	Јули 2021	МФ	Ресорни министерства	Резервна поддршка

3.1.3.1.1 Креирање на климатска ознака

Активностите што се поврзани со климатските промени ќе бидат означени со ознаките 1, 2 и 3 што укажуваат на различните степени на важност на климатската програма за климатските промени. Ознаката 1 значи „висока релевантност“, по него следи 2 за „средна или умерена релевантност“ и 3 „ниска или маргинална релевантност“.

3.1.3.1.2 Поврзување со системот на МФ

Ќе се овозможи во буџетскиот систем да се воведат климатска буџетска ознака преку систем со ИТ решенија. Со интегрирањето на КОБ во буџетскиот информациски систем, обезбедувањето информации за климатскиот буџетот ќе стане посеопфатно и пообемно. Затоа, во буџетскиот информациски систем мора да се овозможи решение за означување на климатските програми. Решението ќе треба да има две опции со паѓачкото мени:

- I. да се означат дали програмата придонесува за една од трите **цели за климатските промени** - ублажување (1) адаптација (2) или и двете (3), и
- II. да се означат програмата со еден од трите степени на **релевантност за климатските промени** како високо релевантна (1), умерено релевантна (2) или маргинално релевантна (3).

Важно е означувањето да биде со ИТ решение за да биде делотворно и успешно и да им олесни на службениците во секторот лесно да ја означат програмата.

3.1.3.1.3 Ориентација за службениците одговорни за означување

Откако ќе се утврди начинот на означување на програмата во буџетскиот систем, службениците што работат на информациите за буџетот треба да добијат воведни инструкции/ориентација за означување на програмата. Ориентацијата ќе го опфати означувањето на секоја програма поврзана со климатските промени врз основа на климатските цели на програмата според типологијата и според дефинирањето на климатската цел. За време на ориентацијата, кога ќе има потреба, ќе се побара помош од стручњациите во ресорните министерства во врска со одредувањето на обемот и целта на програмата за климатски промени што ја предложил даден сектор.

3.1.3.1.4 Означување на програмите поврзани со климатските промени

Во оваа фаза, првенствено ќе се бара проценка од стручњациите бидејќи целта на програмите поврзани со климата може да не им е толку јасна на службениците во МФ како што би им била јасна на службениците во ресорното министерство. Затоа, предлагаме да се побара помош од претставникот на ресорното министерство за да се дефинираат целите на програмите пред да се означат.

Означувањето на финалните програми во МФ оваа година ќе ги донесе следните придобивки:

- Ќе помогне да се воспостави репер за следната година во рамките на МФ со индикации за тоа што се очекува од ресорните министерства кога следната година ќе ги означуваат програмите поврзани со климатските промени пред да бидат предложени.
- Ќе помогне да се направат потребните приспособувања доколку е потребно кога ќе се воведува решението за степенот на релевантност на сите програми во буџетскиот систем.
- Ќе помогне следната година навремено да се прецизира потребата од означување на буџетот во буџетскиот циркулар.
- Поради овогодишното искуство со означувањето на буџетот ќе биде полесно да се подготват белешки со насоки што треба да им помогнат на ресорните министерства да ја означат својата програма.

3.1.3.2 Фаза 2: Година II (2022)

Системот за означување ќе биде воведен во сите релевантни ресорни министерства и институции во 2022 година. Фактичкото означување ќе се направи пред ресорните министерства и институциите да ги подготват буџетот и програмите што ќе ги достават до МФ. Бидејќи министерствата и институциите се разликуваат во поглед на ресорната одговорност и поседуваат различна експертиза во рамките на своите организации, воведувањето на системот за означување треба да се направи имајќи ги предвид овие разлики. Следните активности ќе помогнат да се комплетира спроведувањето на КОБ на ниво на сектори.

Шт о да се промени	Кога	Кој	Инст ит уција шт о обезбедува поддршка	Улогат а на UNDP
3.1.3.2.1 Подготовка на упатство	Август 2021	МФ	Сите ресорни министерства и институции	Се дава техничка помош
3.1.3.2.2 Комуникација со секторите преку споделување патоказ	Септември 2021	МФ	МЖСПП	Резервна поддршка
3.1.3.2.3 Градење на капацитетите	Октомври 2021	МФ	Сите ресорни министерства и институции	Техничка и логистичка помош
3.1.3.2.4 Документ за политиките со препораки за креаторите на политиките.	Ноември	МФ	Сите ресорни министерства и институции	Резервна поддршка
3.1.3.2.5 Буџетски циркулар	Јуни 2022	МФ	МЖСПП	Резервна поддршка

3.1.3.2.1 Подготовка на упатство

Ќе се подготви упатство за брза консултација за да им се олесни процесот на означување на службениците што го означуваат буџетот поврзан со климатските промени во министерствата и општините. Во упатството ќе се нагласат клучните прашања како што се дефинирањето на програмите за климатски промени, како и методата за изработка на типологијата, критериумите

за процена на степенот на релевантност, методата за означување и како означувањето треба да се спроведе при изработката на буџетот. Исто така, ќе ги објасни придобивките од користењето на КОБ и како КОБ помага да се генерираат информации за климатскиот буџет на национално ниво. При подготовката на упатството, ќе се земе предвид и искуството од означувањето во 2021 година како што е предложено во фаза 1 погоре.

3.1.3.2.2 Известување до секторите преку споделување патоказ

Ресорните министерства ќе бидат информирани за планот за воведување на климатско означување на буџетот на ниво на сектори преку известување и споделување патоказ. Споделувањето на патоказот има за цел да се создаде разбирање кај секторите за нивната улога во секторското означување на буџетот и да се истражат потенцијалните области за синергија бидејќи климатските акции генерално се вкрстуваат и постои можност за синергија. Доколку е потребно, ќе се изработи и сподели и распоред за спроведување на КОБ на локално ниво, за институциите да можат однапред да се подготват.

3.1.3.2.3 Градење на капацитетите

Кој ќе се обучува?

Ќе се обучуваат службениците за планирање и буџет од ресорните министерства и агенции. На обука ќе бидат поканети два до три службеника од секое министерство и институција. Ќе се вложат напори да се поттикнат службенички (жени) да учествуваат на обуката.

Содржина на обуката

Моделот и содржината на обуката ќе се изработат во консултација со МФ и МЖСПП, со оглед на тоа што првото министерство е одговорно за процесот на изработка на буџетот и ќе имаат сопствено искуство за воведување КОБ (како што е предложено да се спроведе во фаза 1 погоре), а второто министерство го координира спроведувањето на Националниот план за климатски промени.

Времетраење на обуката

Обуката ќе се одржи во два дена.

- i) Првиот ден ќе биде посветен на презентирање на основните информации за климатското финансирање, националните обврски според Договорот од Париз, потребата од следење на климатскиот буџет и поврзувањата со ЦОР, Националните придонеси и така натаму.
- ii) Вториот ден ќе биде посветен на методата на КОБ и како ќе се применува од страна на ресорните министерства. Ќе бидат поканети и ИТ стручњак и буџетски службеник од МФ, како стручни лица, да објаснат како се внесуваат ставките во буџетот и како се координира следливоста на климатското финансирање од страна на МФ за да се генерираат информации за трошоците во климатскиот буџет.

3.1.3.2.4 Краток опис на политиките со препораки за креаторите на политиките

Ќе се подготви документ за политики што ќе содржи препораки за понатамошните активности за поголема точност при процената на буџетот за климатските промени, и стратегија за опфаќање и на локално ниво. Документот ќе се надоврзе на искуството стекнато за време на спроведувањето на КОБ во првата фаза, во кое ќе го вгради наученото за процесот да стане поделотворен.

3.1.3.2.5 Буџетски циркулар

МФ испраќа буџетски циркулар до буџетските корисници на централно ниво до 15 јуни, а до буџетските корисници на локално ниво до 30 септември. Буџетските корисници ги доставуваат Предлог план на програми за развој усогласен со насоките од циркуларот и го доставуваат на одобрување до 15 јули во тековната година до Владата за да ги одобри најдоцна до 15 август во тековната година. Буџетскиот циркулар дава широки насоки за буџетскиот процес што треба да го следат ресорните министерства пред да ги достават плановите на предлог-програмите. Буџетските корисници изготвуваат предлог на буџетско барање за своите активности опфатени во програми и потпрограми, согласно со упатствата и насоките содржани во Буџетскиот циркулар, кое го доставуваат до Министерството за финансии, најдоцна до 1 септември во тековната година.

Во 2022, буџетскиот циркулар ќе содржи и дел со упатства за примена на КОБ на секторско ниво и ќе ги задолжи ресорните министерства да применуваат климатско означување на буџетот.

3.2 Поврзување на КОБ со ЦОР, ревидираните национални придонеси и намалувањето на ризикот од катастрофи

КОБ ќе се интегрира во системот за УЈФ и следствено ќе ги опфати сите расходи направени преку програмите што се во буџетскиот – трезорскиот систем како и проекти финансирани од меѓународни извори во рамките на ЦОР, ревидираните национални придонеси и Намалување на ризици од катастрофи (НРК). Системот за УЈФ ќе ги генерира информациите што се потребни за подготовка на извештаите за расходите. Методологијата на КОБ е конципирана така што може да помогне во генерирањето разделени информации за буџетот и расходите за ублажувањето, адаптацијата и мешаните програми што ги опфаќаат и ублажувањето и адаптацијата. Исто така, ќе помогне да се процени климатскиот буџет во рамките на националниот буџет, со што ќе се олесни планирањето за финансирање различни климатски активности и ќе се проценат празнините во финансирањето што можеби треба да се решат.

Цели за одржлив развој (ЦОР)

Во поглед на ЦОР, програмите поврзани со климатските промени генерално се поврзани со една или повеќе од целите за одржлив развој на ОН. Според тоа, информациите за буџетот поврзан

со климатските промени ќе помогнат да се процени дел од финансирањето на ЦОР што било направено преку националната буџетска рамка.

Предложената методологија на КОБ дава можност да се истражат индикативните врски на климатските програми што придонесуваат кон соодветните ЦОР. Бидејќи истите буџетски службеници и службеници за планирање во ресорните министерства ќе го означуваат буџетот поврзан со климатските промени и ќе работат и на програмите за ЦОР, логично е тие да ја наведат поврзаноста на сите климатски програми со ЦОР. Иако нема да даде целосна слика за сето финансирање на ЦОР бидејќи не сите програми што се однесуваат на ЦОР се поврзани со климатските промени, сепак КОБ ќе постави основа да се оцени како и кои ЦОР биле поддржани со климатскиот буџет.

Ревидирани национални придонеси (ENDCs)

Една од важните обврски согласно Договорот од Париз е да се известува за постигнатиот напредок во заложбите во рамките на Ревидираните национални придонеси. Клучните сектори кои придонесуваат за Ревидираните национални придонеси се енергетика, транспорт, индустрија, отпад и земјоделство, шумарство и употреба на земјиштето (ЗШДУЗ). Повеќето мерки во енергетскиот сектор ќе бидат финансирани од приватниот сектор, најверојатно надвор од системот за УЈФ и нема да бидат опфатени со КОБ. Производството на обновлива енергија што главно го плаќа приватниот сектор, исто така, ќе биде надвор од системот за УЈФ. Расходите во рамките на тие програми ќе се следат преку посебен механизам. Но, редовните развојни програми вклучуваат и многу програми за ублажување како и такви со двете функции т.е. ублажување и адаптација. Некои од програмите и расходите што се финансираат преку националниот буџетски систем се програмите за врзување на јаглородниот диоксид и трошоците направени за воведување електрични возила или деактивирање постројки на јаглен. Ваквите расходи се опфаќаат со КОБ за целите на известувањето.

Исто така, субвенциите и заемите за различни енергетски програми, вклучително и фондовите за енергетска ефикасност кога ќе бидат формирани, ќе бидат на товар на јавното финансирање. Некои средства ќе бидат достапни за акцискиот план за циркуларна економија и за стратегијата за биолошка разновидност. Овие и многу други програми финансирани преку буџетскиот систем ќе бидат опфатени со КОБ.

Понатаму, ресурсите што во моментов се достапни од ЕУ и од други извори воопшто не се доволни за да се забрзаат мерките за намалување на стакленичките гасови. Вградувањето на КОБ во процесот на буџетирање ќе го олесни ангажманот на клучните министерства и институции и на национално и на локално ниво, со што ќе се зголеми домашната и меѓународната фискална поддршка за одговорот на климатските промени. Тоа ќе помогне да се подобри финансиската следливост преку зајакнување на отчетноста и транспарентноста во климатските финансии, што позитивно ќе влијае на зголемување на меѓународното финансирање со тоа што КОБ на систематски начин ќе го отвори патот до покредибилен финансискиот систем.

Намалување на ризикот од катастрофи (НРК)

Намалувањето на ризикот од катастрофи стана клучен проблем поради сè поголемите закани од климатските промени. Зголемениот број случаи на екстремни хидролошки настани како поплави и суши се најчестите закани за веќе кревкото земјоделство и локалните рурални економии.

Мерките, како што се воспоставување системи за рано предупредување, програми за промовирање на превентивна акција и обновување по катастрофи, се клучни за минимизирање на штетите од катастрофи. Финансирањето на ваквите активности за подобрување на отпорноста на заедниците на такви влијанија е исто така далеку од соодветно. Треба да се мобилизираат повеќе средства за справување со НРК. Расходите поврзани со активностите за НРК ќе бидат добро опфатени со КОБ бидејќи според типологијата таквите активности се поврзани со климатските промени. Генерираните информации ќе помогнат во планирањето на здрави мерки за НРК преку процена на потребите и мобилизирање на потребните средства.

3.3 Предлог за вклучување на информациите за климатскиот буџет во следењето, известувањето и верификацијата (MRV)

Според Законот за животна средина, Министерството за животна средина и просторно планирање (МЖСПП) треба да воспостави, изработи, управува и координира национален систем за инвентарот на емисиите на стакленички гасови. Системот ќе ги обезбеди потребните информации за подготовка на Инвентарот на стакленички гасови, како и за следење на спроведувањето на Националниот план за климатски промени. Генерираните податоци ќе влезат во системот за следење, известување и верификација (СИВ) за да се известува за различните димензии на одговорот на климатските промени.

И покрај тоа што Законот за животна средина не го регулира детално прашањето за следење, известување и верификација на политиките и мерките, третиот двогодишен извештај, покрај информациите за националниот инвентар на стакленички гасови, вклучи важни информации во врска со знаењето за климатските промени и перцепцијата на луѓето, вклучувањето на родовата перспектива во климатските промени, образованието и климатските промени, како и напредокот во постигнувањето на ЦОР и така натаму. Техничките, финансиските и капацитетните потреби се другите клучни области што ги опфаќа извештајот. Ограничувањата и потребите од ресурси се суштински компоненти на извештајот за СИВ.

За националните извештаи да станат посеопфатни, се предлага извештајот да содржи и дел со информации за климатскиот буџет. Информациите за климатскиот буџет што се генерираат со КОБ треба да обезбедат увид во распределбата на буџетот за ублажување и адаптација во различните сектори, како и во изворите на финансирање. Дополнително, ќе помогнат да се изгради разбирање за огромниот број на климатските прашања и како институционалната соработка може дополнително да се зајакне за поделотворно мобилизирање на финансиски средства за климатските промени. Системот за финансиско управување ќе обезбеди во извештајот да бидат опфатени и информациите за распределбата на буџетот и расходите.

3.4 Законски измени

Законот за животна средина сега го регулира прашањето за следење на антропогените емисии по извори и понори на стакленички гасови. Меѓутоа, Законот за животна средина сè уште не го регулира прашањето за климатските финансии и нивното следење. Мобилизирањето и управувањето со климатските финансии е од клучно значење за делотворен климатски одговор. Доколку не е обврзна со закон, следливоста на климатскиот буџет во националниот буџет нема да биде делотворна и одржлива. Република Северна Македонија им даде висок приоритет на

климатските активности и ја препозна потребата од донесување сеопфатно климатско законодавство усогласено со правото на ЕУ за да се овозможи иден одржлив развој. Исто така, започна процес на изработка на сеопфатен Закон за климатска акција. Затоа, се препорачува да се истражи можноста КОБ да стане правно обврзувачки дел од процесот на изработка на буџетот заради покоординирана климатска акција.

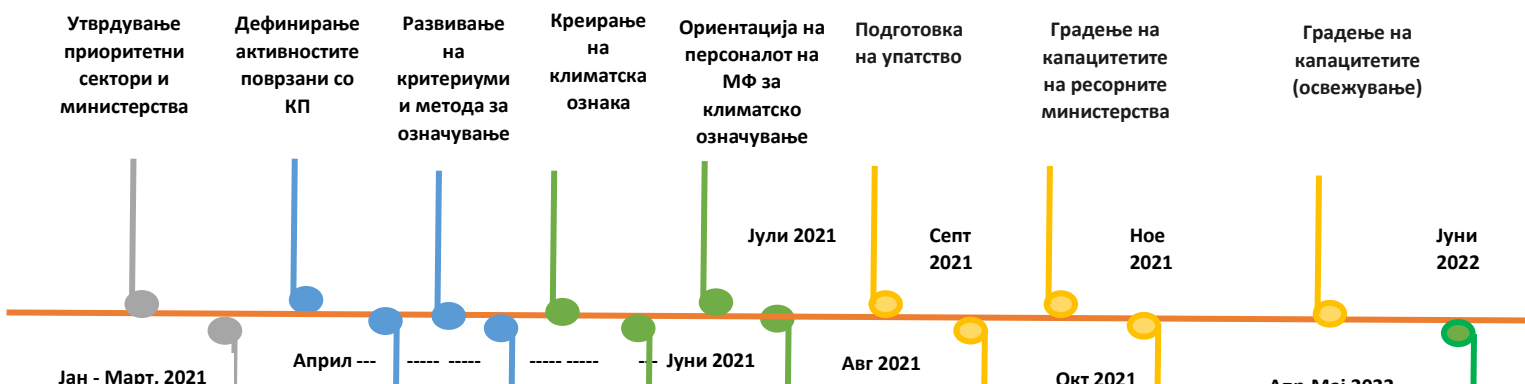
3.5 Временска рамка

КОБ ќе се спроведе во две фази, како што е наведено подолу:

Чекори	Патоказ за спроведување на КОБ	2021							2022			
		Месеци	Јан-март	Апр-јуни	Јули	Авг	Септ	Окт	Ное	Апр	Мај	Јун
Воспоставување на КОБ	Идентификување на приоритетните сектори											
	Идентификување на релевантните министерства и институции											
	Опфатот на КОБ											
	Проверка на структурата на буџетот и шифрите на сметките											
Технички концепт	Дефинирање на активностите поврзани со КП											
	Изработка на типологија											
	Развивање на критериуми и методологија за означување											
	Оценување и мерење на степенот на релевантност на буџетот поврзан со климатските промени											
Спроведување на концептот	Година I	Креирање на климатска ознака										
		Поврзување со системот на МФ										
		Ориентација на персоналот на МФ за климатско означување										
		Означување на програмите поврзани со климатските промени										
	Година II	Подготовка на упатство										
		Комуникација со секторите										
		Градење на капацитетите на ресорните министерства										
		Краток опис на политиките со препораки за креаторите на политиките										
		Буџетски циркулар										

3.6 Планирани дати за спроведување

Следниот патоказ ги прикажува планираните дати за предложените активности.

Дел IV

Формулирање на типологијата

Одговорот на климатските промени опфаќа два можни пристапа: намалување и стабилизирање на нивоата на стакленички гасови во атмосферата и/или приспособување на ефектите од климатските промени што веќе се чувствуваат во повеќе економски сектори. Упатството на UNDP за методологијата на SPEIR препорачува класифицирање на климатските расходи врз основа на двата пристапа: активности за ублажување и активности за адаптација, кои исто така се споменати во националните приоритети на политиките за климатските промени. Бидејќи Република Северна Македонија веќе се обврза да одговори на климатските промени, многу од програмите во годишниот план се, во голема мера, важни за климатските промени бидејќи се однесуваат на ублажувањето и/или адаптацијата. Програмите што се важни за климатските промени во годишната програма за 2021 година ќе се искористат за утврдување на типологијата врз основа на следниве дефиниции на ублажувањето и адаптацијата за целите на климатското означување на буџетот.

4.1 Дефиниција

Активност за ублажување на климатските промени:

Според „Рио маркерите“ кои беа развиени од страна на Комитетот за равојна помош на OECD-DAC, активноста може да се класифицира како поврзана со ублажување на климатските промени ако придонесува кон целта за стабилизирање на концентрациите на стакленички гасови (GHG) во атмосферата преку намалување или ограничување на емисиите на стакленичките гасови, или за подобрување на секвестрацијата на стакленичките гасови. Активноста за ублажување на климатските промени придонесува кон: а) ограничување на антропогените емисии на стакленички гасови, вклучувајќи ги и гасовите опфатени со Монреалскиот протокол; или б) заштита и/или подобрување на понорите и резервоарите на стакленички гасови.

Активност за адаптирање на климатските промени:

На сличен начин, активноста треба да се класифицира како поврзана со адаптацијата на климатските промени ако нејзината цел е намалување на ранливоста на човечките и природните системи на тековните и очекуваните влијанија на климатските промени, вклучително и климатската варијабилност, преку одржување или зголемување на отпорноста, преку зголемена способност за адаптирање или апсорбирање на стресовите, шоките и варијабилноста на климатските промени и/или преку намалување на изложеноста на нив. Ова опфаќа низа активности, од генерирање информации и знаење до развој на капацитети, планирање и спроведување акции за адаптација кон климатските промени.

4.2 Изработка на типологијата

Типологијата ни помага да ги класифицираме програмите што се поврзани со климатските промени според нивните општи цели. Целта на изработката на типологија е да им се олесни на

министерствата и институциите да ги идентификуваат програмите што се поврзани со климатските промени во нивните годишни планови за да можат да ги означат. За таа цел, по прегледувањето на програмите поврзани со климатските промени во 2021 година на сите релевантни министерства во Република Северна Македонија, се изработи типологија, со поразработена структура климатски активности врз основа на горенаведената дефиниција и во согласност со следниов широк преглед. Во продолжение е претставена типологијата за ублажување и адаптација. Деталите за потенцијалните активности за секое министерство се прикажани во прилогот.

4.1.1 Ублажувањето на климатските промени како основна цел

4.1.1.1 Критериуми

Активноста што придонесува кон

- а) ублажување на климатските промени со ограничување на антропогените емисии на стакленички гасови, вклучувајќи ги и гасовите регулирани со Монреалскиот протокол; **или**
- б) заштита и/или подобрување на понорите и резервоарите за стакленички гасови; **или**
- в) вградување на проблемите од климатските промени во развојните цели на земјите преку градење на институциите, унапредување на капацитетите, зајакнување на регулаторната и политичката рамка или истражување; **или**
- г) напорите на земјите во развој да ги исполнат своите обврски согласно UNFCCC.

4.1.1.2 Типови програми за ублажување на климатските промени и за релевантните области

Следниве активности може да се сметаат како активности за ублажување на климатските промени

Р.бр	Типологија	Релевантни области
1.	Подобрување или градење нова инфраструктура	Намалување на загубата во мрежите за електрична енергија и греење, интерконекцијата за пренос на електрична енергија
2.	Мерки за енергетска ефикасност во згради	Станбени/ деловни/ јавни згради, топлински пумпи, централно греење, ефикасни системи за осветлување, ефикасно улично осветлување
3.	Мерки за енергетска ефикасност во згради	
4.	Мерки за енергетска ефикасност во превозот	Железница, автопати, подобрена мобилност, транспортна модална промена, електрични возила, инфраструктура за електрично полнење, обновување на возниот парк
5.	Обновлива енергија	Хидроцентрали, електрани од биомаса, соларна енергија, биогориво, био-разградувач на фарма, фотоволтаично наводнување
6.	Гасификација	

7.	Циркуларна економија	Повторно производство, реновирање и рециклирање, минимизирање на истекувањата
8.	Управување со отпадот	Палење на депониски гас, компостирање, рециклирање, селекција на отпад, депонии, механички и биолошки третман
9.	Пречистување и управување со отпадните води	
10.	Намалување на емисиите во земјоделството	Измена на составот на добиточната храна и практиките за исхрана, управување со ѓубриво, зголемување на органската материја во почвата, спречување на палење на полињата
11.	Заштита и подобрување на понорите и резервоарите за стакленички гасови	Одржливо управување со шумите, спречување шумски пожари, пошумување и одново пошумување, рехабилитација на области погодени од суша и опустинување, друга употребата на земјиштето, мерки за намалување на ерозијата, обновување на земјиштето, избегната деградација на земјиштето, биојаглен

Следниве хоризонтални активности исто така може да се сметаат за активности за ублажување на климатските промени доколку се поврзани со областите наведени погоре:

Р.бр	Типологија	Релевантни области
12.	Политики и стратешко планирање на национално/локално ниво	Изработка на студии, оценки, стратегии, планови и програми, ранливи групи, род, биодиверзитет
13.	Правна и регулаторна рамка	Изработка/ ажурирање на закони, подзаконски акти, правилници и слично, зелени набавки, правична транзиција, регионална интеграција на пазарот на електрична енергија, ранливи групи, пол, циркуларна економија
14.	Следење, известување, верификација и транспарентност	Во сите ресори
15.	Градење на капацитетите	Човечки и институционални
16.	Трансфер и промоција на технологии и експертиза	
17.	Обука	Социјални програми, праведна транзиција
18.	Образование	
19.	Свесност на јавноста	
20.	Комуникации	
21.	Истражување и иновации	Транзициски технологии и мерки за енергија и складирање јаглерод во почвата
22.	Банкарски и финансиски услуги	Кредити, заеми, осигурување
23.	Деловни и други услуги	Подготовка и поддршка на приватни инвестиции со јавно-приватни партнерства
24.	Финансиски и фискални мерки	Стимулации, даноци, повластени тарифи, премии, кофинансирање, праведна транзиција, ранливи групи

4.1.2 Адаптирањето на климатските промени како основна цел:

4.1.2.1 Критериуми

Активноста што придонесува кон:

- а) целта за адаптација/ отпорност кон климатските промени е експлицитно наведена во документацијата за активноста; и
- б) активноста содржи специфични мерки насочени кон дефиницијата погоре

4.1.2.2 Типологија на адаптација и релевантните области

Следниве активности може да се сметаат како активности за адаптација на климатските промени:

Р.бр	Типологија	Релевантни области
1.	Здравје	Стандарди за управување со отпадот
2.	Земјоделство	Промовирање земјоделски култури што се отпорни на топлина и суша и методи на наводнување со заштеда на вода за да се издржат климатските промени
3.	Храна	Банка на семиња, контрола на штетници
4.	Добиток	Ветринарно здравје, подобра добиточна храна
5.	Шумарство	Пошумување, повторно пошумување, разновидна мешавина на практики за управување со шуми и зачувување на видовите, управување со слив, заштитено подрачје, зеленило на автопат
6.	Биодиверзитет	
7.	Вода и одведување отпадни води	Зачувување на водите, подобро управување со водите, водна инфраструктура
8.	Управување со земјиште	План за употреба на земјиштето, рехабилитација на деградирано земјиште, управување со почвата
9.	Спречување катастрофи и подготвеност	Поплави, суша, топлотни/студени бранови, превенција и управување со поплави и контрола на ерозија
10.	Решенија во природата	Обновување на ресурсите
11.	Туризам	Инфраструктура, реновирање на капацитетите за сместување, домашен туризам
12.	Културно наследство	
13.	Вградена инфраструктура	
14.	Просторно/ урбано планирање	
15.	Урбана отпорност	

Следниве хоризонтални активности исто така може да се сметаат за активности за адаптација на климатските промени доколку се поврзани со областите наведени погоре:

р	Типологија	Релевантни области
16	Политики и стратешко планирање на национално/локално ниво	Изработка на студии, оценки, стратегии, планови и програми, ранливи групи, род, биодиверзитет

17	Правна и регулаторна рамка	Изработка/ажурирање на закони, подзаконски акти, правилници и слично, зелени набавки, правична транзиција, регионална интеграција на пазарот на електрична енергија, ранливи групи, пол, циркуларна економија
18	Следење, известување, верификација и транспарентност	Во сите ресори
19	Градење на капацитетите	Човечки и институционални
20	Трансфер и промоција на технологии и експертиза	
21	Обука, образование	Сите обуки промовираат активности за адаптација, изработка на курсеви, наставен план
22	Свесност на јавноста Комуникација	Медиумска кампања
23	Истражување и иновации	Метеоролошки и хидролошки набљудувања и прогнози, процени на влијанието и ранливоста, системи за рано предупредување
24	Банкарски и финансиски услуги	Кредити, заеми, осигурување
25	Деловни и други услуги	Подготовка и поддршка на приватни инвестиции со јавно-приватни партнерства
26	Финансиски и фискални мерки	Стимулации, даноци, кофинансирање, премии, кофинансирање, праведна транзиција, ранливи групи

Дел V

Метод за означување

5.1 Историјат

По утврдувањето на климатските програми поврзани со ублажувањето и адаптацијата и буџетот, што го постигнавме со изработката на типологијата (дел IV), следниот чекор во КОБ би бил да се одреди степенот на релевантност на климатскиот буџет.

Еден начин на означување би било да се означи секоја програма со степен на релевантност со помош на Рио маркерите, која користи три можни оценки што укажуваат дека програмата (0) не е таргетирана, (1) има значајна цел и (2) е главна цел на акцијата. Вредностите се доделуваат според степенот до кој темите се експлицитно обработени на ниво на анализа на проблемот (контекст); цели и резултати; и активности. За проектите што се спроведуваат со нивна поддршка, ЕУ одлучи 0%, 40% или 100% од буџетот да биде поврзан со климатските промени.

Рио маркерите помагаат за приближна квантификација на финансиската помош што е насочена кон климатските цели. Едно ограничување на методологијата на Рио маркерите е тоа што се фокусира на целта и акцентот е ставен на целта што се следи при обезбедувањето на

меѓународната поддршка. Доколку целта на проектот не содржи упатување на климатските промени во формулацијата, маркерот не може да се примени.

Мултилатералните развојни банки (МРБ) користеа поинаков метод. Следењето на климатските финансии на проектите на МРБ треба да исполнува три услови:

- i) да го постави контекстот на ранливост на климатските промени;
- ii) да тендира да даде одговор на идентификуваната ранливост; и
- iii) да обезбеди дека проектните активности се директно поврзани со ранливоста за која станува збор.

Во контекст на следење на финансиите за ублажување на климатските промени, не сите активности што ги намалуваат стакленичките гасови ги исполнуваат условите да добијат финансиски средства за ублажување од МРБ. Постои список на активности што се компатибилни со траекториите на ниски емисии.

И пристапот со Рио маркерите и пристапот на МРБ го следат климатскиот буџет на проектите што се финансирани однадвор, но и голем дел од домашното финансирање е наменет за справување со климатските промени и треба да се земе предвид при климатското означување на буџетот. Следствено, треба да се усвои еден пристап за целата влада, за да можеме да го процениме и следиме климатскиот буџет.

5.2 Дефинирање на програмите / активностите што се релевантни за климатските промени

Првата задача за климатското означување на буџетот е да се дефинираат програмите што се однесуваат на климатските програми. Програмите што се конкретно наведени во документите на политиките за климатски промени или што имаат дефинирано климатски цели лесно се идентификуваат како климатски програми. Но, постојат неколку развојни програми кои содржат активности што служат и за развојни и за климатски цели.

Програмите за ублажување на климатските промени се слични по природа и затоа лесно се идентификуваат како климатски програми, меѓутоа програмите за адаптација може да се разликуваат од министерство до министерство и во рамките на различните географски региони. Дефинирањето на програмите поврзани со климатските промени, особено програмите за климатска адаптација, зависи од контекстот и варира врз основа на потребата и степенот на релевантност. Затоа, буџетските службеници мора да можат да дефинираат кои програми или активности во нивните организации се поврзани со адаптација на климатските промени.

Со примена на дефинициите за ублажување и адаптација, што се применуваат и за Рио маркерите, како почетна точка за утврдување на типовите програми што се спроведуваат во министерствата и за групирање според тип, идентификувани се развојните програми што служат за климатски цели на списокот програми од 2021 година.²

Изработката на типологија за секое министерство им помага на планерите во соодветните министерства да се договорат за дефиницијата на програмите поврзани со климатските промени. Некои типови програми може да се вообичаени за неколку министерства, додека пак

² Списокот со типовите програми за сите министерства и институции е даден во претходен извештај.

други ќе бидат специфични за едно министерство или институција. Изработката на типологијата им овозможува на министерствата да додадат програми што не се наведени сега, но може да се спроведуваат во следните години. Предноста на работењето со типологија е што овозможува да се издвојат сите програми што не се поврзани со климатските промени и да не се означуваат или, алтернативно, на почетокот да бидат означени како неповрзани со климатските промени.

Примери за неколку типови програми на Министерството за економија (МЕ) и Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВС) се дадени во табелите 1 и 2 подолу.

Табела 1: Релевантна типологија и клучни програми на Министерство за економија (МЕ)

Релевантна типологија	Клучни програми
1. Намалување на емисиите на стакленички гасови	<ul style="list-style-type: none"> – Намалување на емисиите на стакленички гасови од енергија – Инвентар на стакленички гасови: ЗШДУЗ и секторот за отпад – Подобрувања на енергетската ефикасност – Поставување на инфраструктура за одржлива мобилност – Заштеда на CO₂ од обновувањето на земјиштето и избегнување на деградација на земјиштето – Отстранување на стакленички гасови преку врзување на јаглеродот – Зелени урбани површини и зелени покриви – Отпорни згради приспособени на климатските промени – Промоција на велосипеди и субвенции за електрични возила и замена на печки на дрва – Гасификација
2. Производство на обновлива енергија	<ul style="list-style-type: none"> – Производство и користење на обновливи извори на енергија – Оптимизација на употребата на биогориво/гориво во земјоделски машини – Биоразградувачи и создавање биогас на фарма
3. Заштита на биолошката разновидност	<ul style="list-style-type: none"> – Копнена и слатководна биолошка разновидност што се во заштитени подрачја – Обновување на деградирани области на екосистемите, вклучително и видовите на црвената листа – Проширување на заштитените подрачја за поддршка на зачувувањето на видовите – Зголемување на шумската површина, пошумување, одржливо стопанисување со шумите – Рано откривање на растителни болести – Зеленило на автопатиштата и парковите вклучително и производство на семенски и саден материјал
4. Туризам	<ul style="list-style-type: none"> - Поставување, реновирање и одржување на инфраструктура за развој на туризмот - Рехабилитација на опрема/простории во туристичките дестинации - Изработка на стратегија за развој на туризмот - Поддршка за домашен туризам за работници со ниски примања - Влијанија на климатските промени врз транспортот и туризмот

5. Поддршка за политики, знаење, услуги за поддршка за развој, истражување и развој	<ul style="list-style-type: none"> – Формулирање политики, стратегии и планови за климатски промени за развој со ниски емисии на јаглероден диоксид – Генерирање и дисеминација на знаење, услуги за поддршка за развој, обука на групи во заедницата – Јавната свест и едукација за климатските промени – Печатење на едукативен материјал за енергетска ефикасност и обновливи извори на енергија – Мониторинг системи за биолошка разновидност, метеорологија и вода и подготовка на план за водите за управување и мониторинг на биолошката разновидност, заштитено подрачје – Јавен повик за финансирање проекти од областа на циркуларната економија – Истражување и развој на складирање на јаглерод во почвата
---	---

Табела 2: Релевантна типологија и клучни програми на Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВС)

Релевантна типологија	Клучни програми
1. Одржливо управување со водите	<ul style="list-style-type: none"> – Контрола и превенција во областа на храната – Проширена и подобрена инфраструктура за наводнување – Рехабилитација и одржување на капацитети за наводнување и складирање вода – Обнова на сливот / управување со наводнување – Оптимизација на водните ресурси вклучувајќи усвојување интегрирано управување со водните ресурси и неконвенционални шеми – Подобрени влезни информации и управување со ефлуенти во базените за аквакултура – Зголемен пристап до вода за општата популација – Управување со ризикот од суша – Правење подземни бунари и мониторинг на водата
2. Одржливо управување со земјиштето	<ul style="list-style-type: none"> – Санација на деградирани пасишта, агрошумарство, дрводелство – Планирање на употребата на земјиштето / промена на културите во одгледувањето кон посоодветни алтернативи – Мерки за спречување на ерозија и свлечишта – Користење на агро-резидуи и други методи за подобрување на квалитетот на почвата – Мапирање на ерозивни подрачја и подрачја загрозени од ерозија
3. Безбедност на храната и застапување за агро-бидиверзитет	<ul style="list-style-type: none"> – Одржливо земјоделско производство – Зачувување на генетската разновидност на културите, вклучително и развој на семиња – Банки на семиња и контрола / сертификација на квалитетот на семето – Контрола на појава на штетници и болести – Промоција на биолошки агенси и пестициди – Дисеминација на семиња отпорни на суша и поплави – Управување со почвата – Обука за органско земјоделство и промоција на био-органски ѓубрива и ресурси

	<ul style="list-style-type: none"> – Ветеринарно здравје и подобрена добиточна храна – Подобрен пристап на климатски ранливите групи до ресурси и кредити – Мултилатерални/билатерални аранжмани за управување со рибарството
4. Биодиверзитет	<ul style="list-style-type: none"> – Копнена и слатководна биолошка разновидност што се во заштитени подрачја – Обновување на деградираните области на екосистемите, вклучително и видовите на црвената листа – Проширување на заштитените подрачја за поддршка на зачувувањето на видовите – Зголемување на шумската површина, пошумување, одржливо стопанисување со шумите – Рано откривање на растителни болести – Зеленило на автопатиштата и парковите вклучително и производство на семенски и саден материјал
5. Поддршка за политики, знаење, услуги за поттикнување на развојот, истражување и развој	<ul style="list-style-type: none"> – Формулирање политики, стратегии и планови за климатските промени за развој со ниски емисии на јаглероден диоксид – Генерирање и дисеминација на знаење, услуги за поттикнување на развојот, обука на групи во заедницата – Јавната свест и едукација за климатските промени – Печатење на едукативен материјал за енергетска ефикасност и обновливи извори на енергија – Мониторинг системи за биолошка разновидност, метеорологија и вода – Подготовка на план за водите за управување и мониторинг на биолошката разновидност, заштитено подрачје – Јавен повик за финансирање проекти од областа на циркуларната економија – Истражување и развој на складирање на јаглерод во почвата

5.3 Дефинирање на климатските цели на програмите/активностите

Откако ќе утврди типологијата, се наведуваат програмите од секој тип. Се наведува и климатската функција на овие програми, како ублажување или адаптација, кон која придонесуваат. Некои програми може да ги имаат и двете функции, адаптација и ублажување, што соодветно ќе се нотира. Примери се прикажани во табелите 3 и 4 за двете министерства.

5.4 Пристапи за мерење на релевантноста

Следниот чекор во КОБ би бил да се види колку се програмите важни за климатските промени. Кога целиот буџет на програмата е поврзан со климатските промени, многу е лесно да се одреди важноста. На пример, за проекти како што се промоција на електрични возила, за кои се утврдило дека имаат јасна цел за климатските промени, целиот буџет може да се смета за важен за климатските промени. Од друга страна пак, постојат многу програми што по својата природа се поврзани со климатските промени, но само дел од буџетот на тие програми се однесува на климатски прашања. Опфаќањето на тие делови од буџетот е од клучно значење за следливоста на климатските расходи. Затоа, важно е да се утврди степенот на релевантност по климатски расход.

Земјите применуваат два технички пристапа за дефинирање на степенот на релевантност на буџетот - пристапот заснован на целите и пристапот заснован на придобивките. Пристапот заснован врз целите е едноставен, а пристапот заснован на придобивките е сложен.

Во пристапот заснован на целите, степенот на релевантност се одредува со процена на релевантноста на наведените цели на програмата или нејзиниот главен придонес. Тој се темели врз индексот на важност за климата на CPEIR при што целта на програмата се мапира со помош на стручна процена. Степенот на релевантност се утврдува како висока, умерена или маргинална со што се укажува на пропорцијата на расходот што се означува како релевантен за климатските промени. Методата е доста јасна и може да се воведо во сите министерства со организирање кратки обуки за службениците што го вршат означувањето. Овој пристап има одредени ограничувања бидејќи користи опсег на расходи за да го категоризира степенот на релевантност.

Пристапот заснован на придобивките опфаќа примена на соодносот на трошоците и придобивките, при што степенот на релевантност се одредува преку анализа на климатските придобивки од предложената програма. Овој метод помага да се утврдат дополнителните компоненти на програмата од важност за климатските промени наспроти стручна процена во индексот на важност на CPEIR. Придобивките вклучуваат: економски придобивки (на пр., приходи, ресурси), општествени придобивки (на пр. образование, здравје, добросостојба, род) и придобивки за животната средина (на пр. биодиверзитет, намалено загадување). Овој пристап бара соодветни податоци за придобивките што за многу програми често не се достапни за анализа.

За да ги надминат ваквите ограничувања, многу земји усвоиле хибридни пристапи за полесно да ја утврдуваат важноста за климатските промени и за следливост на климатскиот буџет во рамки на националниот буџет. Хибридната метода користи комбинација на пристапи при што го користат пристапот заснован на целите, но се обидуваат да ги опфатат и дополнителните компоненти за климатските промени.

5.5 Предложен метод за мерење на релевантноста

Во следниот дел прикажани се како примери двата пристапа на мерење. Еден од пристапите ќе се земе предвид за мерење на степенот на релевантност.

Опција 1: Означување на буџетот на ниво на програми со примена на пристапот заснован на целите

Важен аспект при означувањето е тоа што повеќето практики за означување ги идентификуваат расходите на ниво на програма, што овозможува доста добра процена на климатските расходи. Програмите со јасен фокус на климатските промени ќе бидат класифицирани како ставки со **висока релевантност** и ќе бидат пондерирани со 100 проценти; програмите кои се поврзани со целите за климатските промени ќе се сметаат за ставки со **средна релевантност** и ќе бидат пондерирани со 50 проценти (што може да се подели помеѓу адаптацијата и ублажувањето со по 25 проценти); и програмите што се поврзани со средно важните расходи, но не се директно поврзани со климатските промени, ќе се сметаат за ставки со **ниска релевантност** и ќе бидат

измерени со 20 проценти (кои може да се поделат по 10 проценти помеѓу адаптацијата и ублажувањето).

Следните табели 3 и 4 даваат примери за функционирањето на методот. Под секој тип програма има по неколку програми поврзани со климатските промени (како што е наведено во Табела 1 и Табела 2 погоре). Овде се искористени неколку примери на програми за да се демонстрира како функционира методот.

Табела 3: Доделување пондери на клучните програми (МЕ)

Типологија	Програми поврзани со климатските промени	У*	А*	Д*	Фокус врз климатските промени	Релевантност
Намалување на емисиите на стакленички гасови						
	Намалување на емисиите на стакленички гасови во секторите енергетика и транспорт	x			Јасен фокус врз климатските промени	100
	Отстранување на стакленички гасови преку врзување на јаглеродниот диоксид	x			Се поврзуваат со климатските промени	50
Производство на обновлива енергија						
	Производство и користење на обновливи извори на енергија	x			Јасен фокус врз климатските промени	100
Биодиверзитет						
	Копнена и слатководна биолошка разновидност што се во заштитени подрачја	x			Индириктни врски со климатските промени	20

*У = Ублажување, А = Адаптација, Д = и двете (и ублажување и адаптација)

Табела 4: Доделување важност на клучните програми (МЗШВС)

Типологија	Климатски интервенции	У*	А*	Д*	Фокус врз климатските промени	Важност
Одржливо управување со водите						
	Контрола и превенција во областа на храната		x		Се поврзуваат со климатските промени	50
	Оптимизација на водните ресурси и усвојување интегрирано управување со водните ресурси и неконвенционални шеми		x		Се поврзуваат со климатските промени	50

Безбедност на храната и застапување за агро-бидиверзитет					
	Одржливо земјоделско производство			Индиректни врски со климатските промени	20
Политики, знаење, услуги за поттикнување за развојот, поддршка за истражување и развој					
	Формулирање политики, стратегии и планови за климатските промени за развој со ниски емисии на јаглероден диоксид			Јасен фокус врз климатските промени	50
					50

*У = Ублажување, А = Адаптација, Д = и двете (и ублажување и адаптација)

Климатскиот буџет се пресметува со користење на степенот на релевантност, како што е прикажано погоре. Табела 5 дава приказ на индикативен климатски буџет за модел-програми од две министерства.

Табела 5: Пресметување на буџетот што е важен за климатските промени

Министерство	Програма	Годишен буџет (пример)	Климатски пондер (%)	Климатски буџет
Министерство за економија	Намалување на емисиите на стакленички гасови во секторите енергетика и транспорт	40.000	100	40.000
	Отстранување на стакленички гасови преку врзување на јаглеродниот диоксид	60.000	50	30.000
	Производство и користење на обновливи извори на енергија	80.000	100	80.000
	Копнена и слатководна биолошка разновидност што се во заштитени подрачја	25.000	20	5.000
	<i>Вкупно</i>	<i>205.000</i>		<i>155.000</i>
	<i>Процент од буџетот на министерството</i>			<i>75%</i>
Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство	Контрола и превенција во областа на храната	100.000	50	50.000
	Оптимизација на водните ресурси и усвојување интегрирано управување со водните ресурси и неконвенционални шеми	50.000	50	25.000

Одржливо земјоделско производство	60.000	20	12.000
Формулирање политики, стратегии и планови за климатските промени за развој со ниски емисии на јаглороден диоксид	30.000	50	15.000
<i>Вкупно</i>	<i>240.000</i>		<i>102.000</i>
<i>Процент од буџетот на министерството</i>			<i>42%</i>

Опција 2: Означување на ниво на активност со примена на комбинирана метода

Бидејќи некои од програмите може да имаат и добар дел од буџетот што не е поврзан со климатските промени, означувањето на програмско ниво ни го дава само опсегот на климатскиот буџет. За да се подобри точноста на буџетот, пожелно е означувањето да се прави на ниво на активност. Активностите што придонесуваат за климатските цели во рамките на секоја програма ќе бидат наведени како климатски интервенции. Примери на неколку активности се дадени во Табела 6 и Табела 7.

Во оваа опција, степенот на релевантност се пресметува како процент од вкупните расходи за секоја климатска интервенција минус уделот на расходите што би се одвивале според „вообичаеното сценарио“ („business-as-usual“ (BAU)). Потребно е да се нагласи дека некои од програмите веќе содржат некои климатски функции и ќе придонесат дури и ако се спроведуваат како развојни програми според вообичаеното сценарио (BAU). Кога овие програми се конципираат и спроведуваат за да придонесат кон ублажувањето и адаптацијата, треба да се земе предвид елементот на дополнителна корист што тие би ја обезбедиле.

Почетната точка во вообичаеното сценарио (BAU) и очекуваниот придонес или доделениот пондер на релевантност во контекст на климатските промени се утврдуваат за активности користејќи стручна процена. Потоа се пресметува стандардната девијација³ на пондерите на релевантноста која потоа се одзема од најголемиот пондер во колоната. Ова ќе ја подобри точноста на проценетиот климатски буџет и последователно неговиот степен на релевантност.

Низ следниве примери ќе објасниме како тоа би функционираше. Активноста за промовирање на електрични возила придонесува со 100% кон климатската цел, додека повторното пошумување, што е поврзано со климата, всушност претставува засадување и дрвја во области каде што претходно имало шуми. Затоа, се претпоставува дека веќе се придонесувало со околу 40% во секвестрацијата на јаглородниот диоксид според вообичаеното сценарио, а новата активност би го зголемила придонесот на 80% откако дрвјата ќе пораснат. Следствено, дополнителната релевантност е само 40%. Со други зборови, само 40% од расходите за повторно пошумување ќе се сметаат за релевантни од аспект на климатските промени, додека во случајот на електричните возила 100% од расходите ќе се сметаат за климатски важни.

Бидејќи сите активности во рамките на програмата за намалување на емисиите на стакленички гасови придонесуваат со 100%, износот на важност на програмата за климатските промени би

³ Методот за пресметување на стандардната девијација е претставена во Анекс 1.

изнесувал 100, додека износот на важност на програмата за врзувањето на јаглеродот би изнесувал 64% (Табела 6).

Придонесот кон вообичаеното сценарио (BAU) треба да го процени службеното лице што го предлага буџетот бидејќи точно знае каде ќе се спроведе активностa. Дополнителната димензија треба да се утврди во консултации со стручњаци и со стручна процена.

Табела 6: Доделување пондери на активностите во рамки на секоја клучна програма (ME)

Типологија	Програми поврзани со климатските промени	У	А	Д	Климатски и интервенции	Сензитивно ст во вообич. сценарио (BAU)	Дополнит. димензија	Релевантност
Намалување на емисиите на стакленички гасови								
	Намалување на емисиите на стакленички гасови во секторите енергетика и транспорт	x			Електрични возила	0	100	100
				Подобрување на ефикасноста	0	100	100	
				Деактивирање на постројки на јаглен	0	100	100	
Износ на важност за климатските промени (износ за макс интервенција)								100
	Отстранување на стакленички гасови преку врзување на јаглеродниот диоксид	x			Пошумување	0	100	100
				Повторно пошумување	40	80	40	
				Подобрени практики	50	70	20	
				Збогатување на насадот	50	80	30	
Износ на важност за климатските промени (износ за макс интервенција)								64
Производство на обновлива енергија								
	Производство и користење на обновливи извори на енергија	x			Активност 1	0	100	100
				Активност 2	0	100	100	
Износ на важност за климатските промени (износ за макс интервенција)								100
Биодиверзитет								
		x			Активност 1	50	80	30

	Копнена и слатководна биолошка разновидност што се во заштитени подрачја				Активност 2	20	50	30
					Активност 3	40		
Износ на важност за климатските промени (износ за макс интервенција)								42

*У = Ублажување, А = Адаптација, Д = и двете (и ублажување и адаптација)

Табела 7: Доделување пондери на активностите во рамки на секоја клучна програма (МЗШВС)

Гипологија	Климатски интервенции	У	А	Д	Климатски интервенции	Сензитивност во вообичаено сценарио (BAU)	Дополнителна димензија	Релевантност
Одржливо управување со водите								
	Контрола и превенција во областа на храната			x	Насипи	0	100	100
					Подигнување на свеста	60	80	20
					Систем за рано предупредување	0	100	100
					Управување со слив	40	60	20
Износ на важност за климатските промени (износ за макс интервенција)								53
	Оптимизација на водните ресурси и усвојување интегрирано управување со водните ресурси и неконвенционални шеми			x	Подобрено управување со наводнување	40	80	40
					Воспоставување неконвенционални системи	0	100	100
					Обучување на корисниците на вода	30	60	30
					Зајакнат локален капацитет за интегрирано управување со водните ресурси (ИУВР)	30	80	50
Износ на важност за климатските промени (износ за макс интервенција)								69
Безбедност на храната и застапување за агро-бидиверзитет								
	Одржливо земјоделско производство				Примена на интегрирано управување со штетници (ИУШ)	40	60	20
					Прифаќање на агро-	40	80	40

				шумарството			
				Управување со целиот систем и пејсаж	0	75	75
	Износ на важност за климатските промени (износ за макс интервенција)						47
Политики, знаење, услуги за поттикнување за развојот, поддршка за истражување и развој							
	Формулирање политики, стратегии и планови за климатските промени за развој со ниски емисии на јаглероден диоксид			Формирање на комисија за изработка на нацрт и изработка на нацртот	0	75	75
				Консултирање со засегнатите страни и финализирање	0	100	100
	Износ на важност за климатските промени (износ за макс интервенција)						82

*У = Ублажување, А = Адаптација, Д = и двете (и ублажување и адаптација)

6. Пресметување на буџетот што е релевантен за климатските промени

Делот од буџетот што е важен за климатските промени кај секоја програма се пресметува со мерење на степенот на релевантност како што е прикажано погоре. Подолу е даден пример со произволни буџетски износи (Табела 8).

Табела 8: Пресметување на буџетот што е релевантен за климатските промени

Министерство	Програма	Годишен буџет (пример)	Климатски пондер (%)	Буџет релевантен за КП
Министерство за економија	Намалување на емисиите на стакленички гасови во секторите енергетика и транспорт	40.000	100	40.000
	Отстранување на стакленички гасови преку врзување на јаглеродниот диоксид	60.000	64	38.400
	Производство и користење на обновливи извори на енергија	80.000	100	80.000
	Копнена и слатководна биолошка разновидност што се во заштитени подрачја	25.000	42	10.500
	<i>Вкупно</i>	<i>205.000</i>		<i>168.900</i>
Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство	Контрола и превенција во областа на храната	100.000	53	61.000
	Оптимизација на водните ресурси и усвојување интегрирано управување со водните ресурси и неконвенционални шеми	50.000	69	34.500

Одржливо производство	земјоделско	60.000	47	34.200
Формулирање стратегии и планови за климатските промени за развој со ниски емисии на јаглероден диоксид	политики,	30.000	82	30.000
<i>Вкупно</i>		<i>240.000</i>		<i>149.300</i>

Забелешка: Пресметката на климатскиот буџет пресметан со користење на двата пристапа погоре резултираше со различни износи. Вториот износ е малку повисок од тој добиен со пристапот заснован на целите. Изборот на методата зависи од тоа колку добро може да се спроведе. Се препорачува да го применуваме пристапот заснован на целите, да ја воведеме методата, а потоа како што стекнуваме искуство можеме да користиме означување на ниво на активност за да ја подобриме точноста.

7. Категории на буџетот поврзан со климатските промени

Методологијата на Рио маркерите го дели климатскиот буџет во три категории: главна, значајна и маргинална. Францускиот модел на зелен буџет користи пет категории во зависност од придонесот кон климатските функции. Некои земји користат три степени на важност - високо релевантни, релевантни, маргинално. Врз основа на опфатот на климатскиот буџет во климатски релевантните програми, се предлага РСМ да применува четири категории: висока релевантност и маргинална релевантност, со две категории помеѓу (средна релевантност и ниска релевантност) (Табела 9).

Табела 9: Индекс за релевантност за климатските промени

Степен	Пондер	Забелешки
Висока релевантност	> 75%	Јасни примарни цели за придонес кон ублажувањето и адаптацијата
Средна релевантност	50-74%	Програми што имаат некои активности што придонесуваат за ублажувањето и адаптацијата
Ниска релевантност	25-49%	Индириктен придонес кон климатските цели
Маргинална релевантност	< 25%	Само маргинален придонес

8. Поврзување со целите за одржлив развој (ЦОР)

Остварувањето на Агендата 2030 преку Целите за одржлив развој претставува приоритет за владата на РС Македонија. ЦОР се опфатени со националните програми на еден или на друг начин бидејќи клучните сектори што ги поддржуваат ЦОР, како здравството, сиромаштијата, образованието, животната средина, економскиот развој и меѓусекторските области, како што се родот и владеењето, се опфатени со политиките, планирањето и буџетирањето на национално ниво. Затоа, од особена важност е да се осигури дека обврските согласно Агендата 2030 и поврзани ЦОР се одразуваат во буџетските рамки на покохерентен начин. Затоа, ЦОР мора да се интегрираат и во националните буџетски системи.

Откако ќе се идентификуваат програмите што се од важност за климатските промени и ќе се наведе нивниот фокус (табели 10 и 11 подолу), може да се наведат и поврзувањата со ЦОР. Ова ќе обезбеди одредена основа за да се види како климатскиот буџет ги поддржува ЦОР. Кога една програма поврзана со климатските промени поддржува претежно една цел, лесно е да се поврзе буџетот поврзан со таа цел. Дополнително, кога една програма поддржува повеќе од една ЦОР, што е веројатно кај програмите поврзани со адаптацијата, нејзината интеграција ќе бара дополнителна работа во споредба со КОБ бидејќи ЦОР се посеопфатни и имаат мерливи димензии. Климатски важните програми како такви се ограничени по број во споредба со многу други не-климатски програми во буџетската рамка што ги поддржуваат ЦОР. Сепак, процесот на КОБ може да биде почетната точка во развојот на здрав начин за интегрирање на ЦОР во буџетот. КОБ дава можност да се види како секоја од климатски важните програми и буџетот доделен за нив се поврзани со одредени ЦОР.

Следниот пример е претставен (за дискусија) како обид да се поврзат ЦОР со климатски релевантните програми.

Табела 10: Означување на програмите на МЕ што се релевантни за климатските промени од аспект на ЦОР

Типологија	Програми поврзани со климатските промени	У	А	Д	Фокус врз климатските промени	Релевантност	Означување за ЦОР
Намалување на емисиите на стакленички гасови							
	Намалување на емисиите на стакленички гасови во секторите енергетика и транспорт	x			Јасен фокус врз климатските промени	100	13
	Отстранување на стакленички гасови преку врзување на јаглородниот диоксид	x			Се поврзуваат со климатските промени	50	13
Производство на обновлива енергија							
	Производство и користење на обновливи извори на енергија	x			Јасен фокус врз климатските промени	100	7, 13
Биодиверзитет							
	Копнена и слатководна биолошка разновидност што се во заштитени подрачја	x			Индиректни врски со климатските промени	20	6, 15

*У = Ублажување, А = Адаптација, Д = и двете (и ублажување и адаптација)

Табела 11: Означување на програмите на МЗШВС што се важни за климатските промени од аспект на ЦОР

Типологија	Климатски интервенции	У	А	Д	Фокус врз климатските промени	Релевантност	Означување за ЦОР
Одржливо управување со водите							
	Контрола и превенција во областа на храната		x		Се поврзуваат со климатските промени	50	2, 11, 13
	Оптимизација на водните ресурси и усвојување интегрирано управување со водните ресурси и неконвенционални шеми		x		Се поврзуваат со климатските промени	50	6, 11
Безбедност на храната и застапување за агро-бидиверзитет							
	Одржливо земјоделско производство				Индиректни врски со климатските промени	20	1, 2
Политики, знаење, услуги за поттикнување на развојот, поддршка за истражување и развој							
	Формулирање политики, стратегии и планови за климатските промени за развој со ниски емисии на јаглероден диоксид				Јасен фокус врз климатските промени	50	13
						50	Неколку

*У = Ублажување, А = Адаптација, Д = и двете (и ублажување и адаптација)

9. Заклучоци и препораки

Следниве заклучоци се донесени врз основа на веќе преземените иницијативи од страна на владата, постојниот институционален капацитет и потребата да се исполнат барањата за успешна изработка и спроведување на КОБ во Република Северна Македонија. Дадени се клучни препораки за понатамошни активности.

- а) Бидејќи климатската акција е меѓусекторска, задачите треба да се поделат помеѓу министерствата и делотворно да се координираат. Успехот на климатските активности многу зависи од меѓусекторската координација и соработка, што може да се постигне со вградување на климатските промени во сите аспекти на јавните финансии, под водство на Министерството за финансии и со координација на МЖСПП, бидејќи МЖСПП е институцијата што согласно закон е одговорна за организирање и придвижување на неопходните климатски акции.
 - Политиката за климатски промени, која е во подготовка, треба да го вклучи климатското означување на буџетот (КОБ) како политика за интегрирање на климатските промени во севкупните процеси на планирање и буџетирање.

- б) Фактот дека Националниот комитет за климатски промени (НККП) се воведува со Законот за климатска акција за да дејствува како советодавно тело дава одлична можност да се започне со следење на буџетот што е поврзан со климатските промени. Комитетот ќе обезбеди поддршка и насоки на високо ниво за целокупната климатска акција во земјата и ќе придонесе за интеграција на климатските активности во секторските политики и планови.
- Треба да се внесе одредба за климатско означување на буџетот во новиот Закон за климатска акција и да стане задолжително сите сектори што се поврзани со климатските промени да користат КОБ за следење, известување и верификација (MRV) на расходите поврзани со климатските промени.
- в) Бидејќи климатските промени се долгорочно прашање, секое ресорно министерство мора да ги вклучи климатските промени во својата секторска политика и да ги одрази во националниот буџет. Ова бара покоординиран пристап во секторите за да се одговори на координиран начин. Владата треба да размисли соодветно да ги именува административните единици во министерствата што се занимаваат со прашања за климатските промени.
- Се препорачува да се формира работна група на службеници што се одговорни за планирање и буџетирање во ресорните министерства што ќе ги идентификуваат активностите во рамките на своите министерства што се поврзани со климатските промени. Ова ќе помогне да се земат предвид нијансите на климатските активности во различните сектори додека се изработува методологијата за означување.
 - Наместо да се ангажира посебен персонал за спроведување на КОБ во буџетскиот систем, се препорачува да се обучат постојните службеници за буџет и планирање за спроведување на КОБ во секое од идентификуваните министерства и институции, како и во општините. Ова ќе помогне системот да се зајакне на долг рок.
- г) Клучната област на која треба да посветиме внимание заради подобрувањето на делотворноста на климатскиот одговор и институционализирање на системот за известување е интегрирањето на климатските промени во процесите на планирање и буџетирање на национално и на локално ниво, за што е потребно да се зајакнат капацитетите на постојниот персонал за планирање и буџетирање за да можат да работат на задачите за климатските промени.
- Охрабрете ги општините да го вклучат КБО во нивното планирање. Еден начин да се направи тоа е општините да ги усогласат своите стратешки планови со Законот за климатска акција откако во законот ќе се вгради КОБ како обврска за буџетските корисници.

- д) Системот за означување на расходите за ублажување на климатските промени треба да се разработи врз основа на постојниот сметководствен систем и системот за управување со јавните финансии со цел да се олесни процесот на градење систем за редовно и периодично собирање податоци што се потребни за носење одлуки за прашањата и акциите за климатските промени. Ова се однесува практично на сите релевантни министерства што имаат работни активности поврзани со климатските промени во своето портфолио.
- За оваа цел, во информацискиот систем за управување со буџетот (ИСУБ) особено треба да се овозможи воведување на КОБ за програми и активности поврзани со климатските промени. ИТ персоналот што е одговорен за управување со ИСУБ треба да добие кратки инструкции за тоа какви промени и модификации се потребни во ИСУБ за буџетските корисници да можат соодветно да ги означат климатските активности.
 - Исто така, се препорачува вработените во Министерството за финансии што го координираат планирањето на буџетот, како и тие што се вклучени во управувањето со информацискиот систем за финансиско управување (ИСФУ) и ги изготвуваат извештаите за расходите, да добијат обука за КОБ за да може да се спроведе системот на климатско означување на буџетот, да се генерираат информации за распределувањето на климатскиот буџетот и да се генерираат извештаи за расходите во согласност со концептот на системот.
- ѓ) Предложени се две опции за мерење на степенот на релевантност на климатскиот буџет. Поради сложеноста на опцијата 2 (комбиниран систем), се предлага да се започне со спроведувањето на КОБ со примена на методата од опција 1, која за означувањето го користи пристапот заснован на целите.
- Започнете во 2021 година со примена на КОБ со опцијата 1, со означување на буџетот во МФ.
 - Во октомври 2021 година, одржете обука за зајакнување на капацитетот на секторскиот персонал на министерството за означување на буџетот поврзан со климатските промени.
 - Во третата година, подобрете го методот на означување со примена на опцијата 2, кога персоналот веќе ќе биде запознаен и навикнат на методот на означување на климатскиот буџет од опцијата 1.

Референтни материјали

- Критериуми за утврдување на програми/проекти/активности поврзани со климатските промени и најсоодветна методологија за редовно собирање податоци и информации од национални/локални ресурси наменети за климатски промени (2019).
- Нацрт Ревидирани национални придонеси, Република Северна Македонија, 2020.
- Нацрт-извештај на институционалната анализа и оцена на потребите од административен капацитет за климатска акција (2019).
- Ревидирани национални придонеси (нацрт), Република Северна Македонија, 2020.
- Потреби и поддршка за финансии, технологија и градење капацитети (2019).
- Родова анализа на програмите и буџетите на единиците на локалната самоуправа - Студија за општините Боговиње, Аеродром, Маврово и Ростуше и Ѓорче Петров (2016).
- Означување зелени буџети: Воведни насоки и принципи (работен нацрт), OECD, 2020.
- Закон за буџетите (Службен весник на Република Македонија 64/05, 4/08, 103/08, 156/09, 95/10, 180/11, 171/12, 192/15 и 167/16).
- Трет двогодишен извештај за климатските промени, 2020.
- Програма за реформа на управувањето со јавните финансии 2018 – 2021, Министерство за финансии, Република Северна Македонија.
- Стратешко планирање на локалниот развој во Република Македонија со фокус на базата на податоци Макстат, DOI 10.20544/HORIZONS.A.19.1.16. P20 UDC 332.12:005.21(497.7)
- Стратегија за воведување родово одговорно буџетирање во Република Македонија 2012-2017 година, Министерство за труд и социјална политика, Влада на Република Македонија.

Анекс 1

Пресметување стандардна девијација

Во статистиката, стандардната девијација е мерка за променливоста или дисперзијата во група податоци во однос на средната вредност. Колку е помала стандардната девијација толку вредностите во популацијата се поблиску до средната вредност. Кога се работи со степен на релевантност каде има големи варијации, може да се земе средната вредност. Но, сепак, нестандартните опсервации во множеството вредности со големи варијации, може значително да влијаат на резултатот. Не би било соодветно да се изостават нестандартните опсервации кои се многу оддалечени од средната вредност, бидејќи сите таргетирани финансиски средства, големи или мали, придонесуваат кон климатските цели.

Стандардната девијација ни помага да ја оцениме дисперзијата на вредностите во популацијата од средната вредност и кога се одзема од повисоката вредност ни помага да го намалиме влијанието на малата вредност и реално го опфаќа наклонот на дисперзијата.

Формула за пресметување на „стандардна девијација на популација“:

$$\sigma = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (x_i - \mu)^2}$$

Каде:

σ (сигма) = стандардна девијација на популација

N = бројот податоци

X_i = вредност на $i^{\text{та}}$ опсервација во множеството податоци

μ = средна вредност на множеството податоци